

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

О. М. НАЗАРЕНКО

ПЕДАГОГІКА

Навчальний посібник

Одеса
Фенікс
2022

УДК 37.01:37.026

Н19

Автор

Назаренко Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»,
(протокол № 4 від 30 листопада 2021 року)

Рецензенти:

Копусь Ольга Антонівна – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Колкутіна Вікторія Вікторівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Назаренко О. М.

Н19 Педагогіка : навч. посібн. / О. М. Назаренко ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – 146 с.
ISBN 978-966-928-785-4

Навчальний посібник побудований відповідно до вимог освітньої програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня навчального курсу «Педагогіка». Містить загальні положення і структуру навчальної дисципліни, теоретичний матеріал для лекцій, завдання до практичних занять, теми і завдання для самостійної роботи, список рекомендованої літератури, питання до заліку та завдання для комплексної контрольної роботи.

Зазначена дисципліна є особливо важливою для власної педагогічної діяльності майбутнього педагога.

Навчальний посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.01:37.026

ISBN 978-966-928-785-4

© О. М. Назаренко, 2022

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Предметом навчальної дисципліни є головні категорії педагогіки, методи педагогічних досліджень, основні закономірності навчального процесу, концепція педагогічного виховання, педагогічний процес як система і педагогічні технології виховання та навчання у вищій школі, сучасна педагогічна майстерність викладача, яка ознайомлює з основами та сутністю педагогічного процесу, а також сучасні методики викладання навчальних дисциплін, що викладаються у ЗВО України.

Вивчення педагогіки передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: розуміння та усвідомлення сучасної парадигми виховання й освіти в Україні; опанування теоретико-методологічної та методичною основою національної системи освіти; формування особистості громадянина, світогляду, життєвих настанов і орієнтирів; ознайомлення з нормативно-правовою базою у сфері освіти; володіння технологіями формування особистості майбутнього педагога та готовності до професійного самовдосконалення й саморозвитку, продуктивної педагогічної діяльності.

Специфіка дисципліни у практичній спрямованості, створенні можливостей моделювання реального педагогічного процесу, у включенні викладачів в цей процес як суб'єктів, які оволодівають прийомами організації власної педагогічної діяльності і аналізують шляхи професійного саморозвитку.

Основними завданнями педагогіки є оволодіння педагогічними знаннями не тільки на теоретичному, але й на технологічному рівнях, набуття ними практичних умінь щодо психологічного формування професійної співпраці з людьми, самовдосконалення, саморегуляції та самовиховання особистості.

Своєрідність курсу в принципах організації навчального процесу. Це – виокремлення педагогічної діяльності на мікроситуації, які входять до складу певної моделі професійної діяльності (лекції викладача, індивідуальної бесіди, різних етапів практичних за-

нять), що дає змогу організувати систему вправ на усвідомлення викладачами стратегії поведінки у визначеному контексті. Принцип інтенсивної комунікації забезпечує вияв активності викладачів у взаємодії з аудиторією.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка» є формування системи знань, умінь, навичок з навчання й виховання учнів, обґрунтування шляхів і умов ефективного впливу на їх особистісний розвиток, необхідних для ефективної діяльності вчителів в закладах освіти України; створити умови, наближені до практичної професійної діяльності; забезпечити творчий розвиток особистості студента; формування в здобувачів вищої освіти теоретичних знань та практичних умінь і навичок, що забезпечують ефективне вирішення наукових, професійних, особистісних проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Поглиблення знань з інноваційних педагогічних технологій, культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання, педагогічної культури та ерудиції.

Завдання вивчення дисципліни «Педагогіка» – надання студентам знань теоретичних положень педагогіки; систематизація способів засвоєння, відтворення і тлумачення основних понять педагогіки; практичне оволодіння технікою керівництва процесом навчання й виховання; оволодіння ефективними шляхами впливу на розвиток особистості; формування професійно-педагогічної позиції, потреби у самовдосконаленні; формування освіченої, творчої особистості майбутнього вчителя; ознайомлення з основами педагогічного процесу; вивчення особливостей педагогічної взаємодії; удосконалення педагогічних здібностей студентів; опанування методами навчання й виховання; ознайомлення з основами педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни **студенти повинні знати:**

- специфіку предмета, завдання та методи педагогіки, її в системі гуманітарних наук;
- методи науково-педагогічних досліджень;

- особливості застосування методів та принципів виховання;
- сутність та особливості педагогічної діяльності викладача ВНЗ;
- визначення педагогічної майстерності та її компоненти;
- прийоми організації педагогічної діяльності;
- особливості педагогічної техніки, її внутрішні та зовнішні компоненти;
- шляхи оволодіння педагогічною технікою;
- зміст, структуру та стилі педагогічного спілкування;
- проблеми взаємодії викладача та аудиторії; ознаки мовної культури викладача.

Студенти повинні вміти:

- приймати рішення, передбачувати результат, поєднувати завдання виховання і розвитку особистості з урахуванням її можливостей;
- здійснювати аналіз педагогічних ситуацій;
- розв'язувати педагогічні задачі;
- ідентифікувати професійні якості ідеального педагога з власними;
- прогнозувати результат навчального та виховного процесу;
- активно впливати на співрозмовника (динамізм педагога);
- чітко, логічно, виразно висловлювати свої думки (дидактичні вміння);
- переконувати, використовуючи вербальні та невербальні засоби впливу;
- прогнозувати наслідки спілкування;
- раціонально моделювати та здійснювати самоконтроль власної поведінки;
- керувати увагою та добирати прийоми активізації уваги студентів;
- регулювати міжособистісні стосунки вихованців.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекційні заняття	Практичні заняття	Всього ауд. годин	Курсові роботи	Контрольні роботи	Самостійна робота	Всього годин	Кількість кредитів ECTS	Екзамен	Залік
денна	2	4	16	24	40	-	-	50	90	3	+	

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назви розділів, тем	Кількість годин			
		усього	лекції	практ. заняття	самост. робота
1.	Предмет і завдання педагогіки, її становлення і розвиток. Основні педагогічні категорії.	4	2	2	-
2.	Методологія педагогіки. Методи науково-педагогічного дослідження.	4	2	2	-
3.	Процес виховання, його структура та рушійні сили	6	2	4	-
4.	Загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі. Дидактика, її сутність.	10	2	2	6
5.	Основні форми організації освітнього процесу.	8	-	-	8
6.	Закономірності і принципи навчання.	10	-	2	8
7.	Основи педагогічного контролю навчально-пізнавальної діяльності.	10	-	-	10
8.	Сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи. Зміст та складові педагогічної майстерності викладача.	10	2	2	6
9.	Самовиховання як основа формування педагогічної майстерності викладача.	2	-	2	-
10.	Педагогічне спілкування – основа професійної діяльності викладача.	10	2	2	6
11.	Комунікативна, перцептивна та інтерактивна сторони педагогічного спілкування.	2	-	2	-
12.	Взаємодія викладача та аудиторії. Методика та техніки педагогічної взаємодії.	4	2	2	-
13.	Професійні знання, уміння, здібності і якості сучасного педагога. Педагогічна компетентність викладача.	10	2	2	6
	Всього	90	16	24	50

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

ЛЕКЦІЇ

Лекція № 1

**Тема: Предмет і завдання педагогіки,
її становлення і розвиток.
Основні педагогічні категорії**

Мета вивчення

Ознайомити студентів зі змістом курсу «Педагогіка», вчити виокремлювати основні педагогічні категорії; знати структуру системи педагогічних наук; формувати навички студентів дотримуватись доцільного стилю педагогічного спілкування в своїй діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні категорії та систему педагогічних наук;
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати предмет і завдання педагогіки як науки та її розвиток у системі наук.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002.

4. Мартиненко С.М, Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч.пос. К.: МАУП, 2002
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К.: Альма-матер, 2002.

План

1. Педагогіка як наука, її становлення і розвиток.
2. Предмет і об'єкт дослідження педагогіки.
3. Основні педагогічні категорії.
4. Система педагогічних наук.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

1. Педагогіка як наука, її становлення і розвиток. Людина виокремилася у природному світі і розвивалася завдяки пізнанню, осмисленню світу, себе і свого буття в ньому, передачі набутих знань і досвіду молодшим поколінням, усвідомленню значущості цієї діяльності, її постійному збагаченню і розвитку. З часом ця діяльність все більше піддавалася осмисленню, набувала ознак специфічної практики, стала джерелом і об'єктом цілісної і багатогалузевої науки про закономірності навчання і виховання, розвиток особистості дитини – педагогіки.

З утворенням перших найдавніших людських спільнот (сім'ї, племені, общини) перед ними поставала потреба передавати свої досвід і знання наступним поколінням, у певний спосіб впливати на їх поведінку, що загалом мало сприяти виживанню людського роду, формувати моральні, психологічні, фізичні якості нащадків. Отже, проблема наставництва, навчання, виховання виникла одначасно з появою людського соціуму.

З розвитком цивілізації виховання підрастаючих поколінь ставало все більш осмисленим, набувало досконаліших форм і методів. Цими питаннями переймалися вчені, мислителі. Наприклад, наставником полководця Олександра (356–323 до н.е.) був один з найвідоміших філософів Давньої Греції Арістотель (384–322 до н.е.).

Педагогіка – наука, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості. З іншого боку, педагогіку розглядають як мистецтво, яке ґрунтується на творчій та майстерній діяльності педагога у напрямку навчання та виховання.

Назва «педагогіка» походить від грецьких слів «paídos» – дитина і «ago» – веду, тобто «дітоводіння». У Давньому Вавилоні, Єгипті, Сирії «пайдагогос» найчастіше були жерці, а в Давній Греції – найрозумніші, найталановитіші вільнонаймані громадяни: педономи, дидаסקали, педагоги. У Давньому Римі цю роботу доручали державним чиновникам, які добре оволоділи науками, багато мандрували, знали мови, культуру і звичаї різних народів.

У середні віки педагогічною діяльністю займалися переважно священники, ченці, однак у міських школах та університетах – дедалі частіше люди зі спеціальною освітою.

У Давньоруській державі педагогів називали «майстрами». Упродовж багатьох століть тут не існувало спеціальних навчальних закладів для підготовки вчителів. Ними були і дяки, і священнослужителі, і мандрівні дидаסקали – «школярі-книжники». Відомості про те, як ставилися до них, містить «Слово о том, яко не забивати учителей своих» Кирила Туровського: «Если и научился от простого человека, не от иерея, то держи в своем сердце и уме память о нем до исхода души своей... Непомнящие же, откуда добро познали, те подобни голодному и измерзшему зимой псу, которого согрели и накормили, а он начал лаять на согревшего и накормившего его».

До XVII ст. педагогіка функціонувала у лоні філософії, що була тоді майже всеохоплюючою системою наукових знань. Але розвиток матеріального виробництва і духовної культури, підвищення у зв'язку з цим ролі освіти і школи, розширення та ускладнення навчально-виховної діяльності й збагачення відповідного фахового досвіду зумовили виокремлення педагогіки в самостійну науку.

2. Предмет і об'єкт дослідження педагогіки. Кожна наука має свій предмет і об'єкт дослідження та є синтезом знань про явища дійсності, які вона вивчає. Разом з тим, вона неодмінно перебуває в певних взаємозв'язках з іншими науками.

Об'єкт педагогіки – *сфера суспільної діяльності, основним завданням якої є виховання і навчання людини.*

Предмет педагогіки – *відносини, які виникають у процесі педагогічної діяльності, методи, принципи, на основі яких вона реалізується, закони і закономірності, яким вона підпорядковується як цілісний процес.*

Педагогіка досліджує виховання як свідомий і планомірний процес підготовки людини до життя і праці, розкриває його сутність, закономірності, тенденції та перспективи, вивчає принципи і правила, які регулюють виховну діяльність.

Як і кожна наука, педагогіка уможливорює теоретично узагальнювати факти, проникати у внутрішню природу явищ, виявляти їх причини, передбачати їх розвиток. Вона аналізує об'єктивні закономірності виховного процесу, досліджує істотні й необхідні, загальні та стійкі зв'язки, причинно-наслідкові залежності в ньому. Їх знання дає змогу правильно будувати педагогічний процес, прогнозувати результати виховання і здійснювати його відповідно до потреб суспільства.

Педагогічна наука виникла і розвивалась як теорія виховання підростаючих поколінь. Зумовлено це тим, що людина, її духовні та фізичні якості формуються в дитинстві, підлітковому віці та юності. Саме в ці періоди життя розвиток особистості відбувається найбільш інтенсивно, формуються найголовніші її риси та особливості – розумові та фізичні сили, основи світогляду, переконань, моральних почуттів, риси характеру, спрямованість потреб, інтересів, уподобань тощо. Тому істотні прогалини та недоліки у вихованні, допущені в ранньому віці, ліквідувати пізніше надзвичайно важко, а іноді й неможливо.

Педагогіка вивчає процеси виховання, освіти і навчання лише у властивих їй межах, розглядає у цих процесах тільки педагогічний аспект. Вона досліджує те, на яких загальнопедагогічних засадах, завдяки яким засобам виховної роботи потрібно будувати виховний процес, освіту і навчання людей різних вікових груп в освітніх закладах, в усіх типах установ, організацій і трудових колективів.

3. Основні педагогічні категорії. Педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття утворюють систему категорій педагогіки – найзагальніших педагогічних понять, що відображають основні, найістотніші сторони, властивості та зв'язки явищ об'єктивного світу.

Найважливіші педагогічні категорії – виховання, освіта, навчання. Вони охоплюють сукупність реальних явищ, теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне їх розуміння потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей. Виховання як соціальне явище властиве тільки людям, воно є однією зі сфер суспільно-необхідної діяльності.

Виховання – *цілеспрямований та організований процес формування та розвитку особистості.*

Основне його призначення полягає у забезпеченні наступності поколінь, що неможливе без засвоєння і розвитку новими поколіннями суспільно-трудового досвіду. Проблеми виховання людини вивчають різні суспільні науки – психологія, історія, соціологія, філософія та ін. Педагогіка досліджує виховання як педагогічний процес, систему засобів педагогічного управління, складний комплекс виховних впливів.

Поняття «виховання» трактують по-різному. У широкому розумінні – це процес формування особистості, що відбувається під впливом соціальних умов. Оскільки дійсність нерідко буває суперечливою і конфліктною, то особистість може не тільки формуватися під впливом оточення, а й деформуватися під тиском антисоціальних явищ чи протистояти їм.

Виховання в широкому педагогічному розумінні – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яке базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді. Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога для досягнення конкретної мети в колективі учнів. Виховання в гранично вузькому значенні – спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес

управління її розвитком, який відбувається через взаємодію вихователя і вихованого.

Одним з елементів виховання є освіта.

Освіта – *процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх та професійних знань.*

Термін «освіта» вживається на означення не тільки процесу розумового виховання і підготовки до виконання певних суспільних функцій, а й результату цього процесу: певного рівня освіченості, ступеня озброєності знаннями, вміннями і навичками, а також характеру освіченості (неповна середня, повна середня або вища, загальна чи професійна освіта). Здобуття певної освіти відповідає і певному статусу людини в суспільстві, його вченому ступеню.

Поняття «освіта» означає також сукупність і функціонування освітньо-виховних установ різних типів та ступенів (початкових, середніх та вищих шкіл, курсів, дошкільних та позашкільних закладів тощо). Йдеться про організацію освітньої справи за певними її принципами, завданнями, масштабами. Саме такий смисл терміна «освіта» міститься у словосполученнях «система народної освіти», «ступені освіти», «управління освітою» та ін.

Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим засобом опанування здобутків людської культури є навчання. Зв'язок між поняттями «навчання» та «освіта» настільки тісний, що їх іноді вважають ідентичними.

Навчання – *цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої учні засвоюють знання, формуються вміння й навички.*

Навчання не є механічним передаванням знань учителем учням, а їх спільною працею, в якій викладання й навчання перебувають у єдності і взаємодії. Провідна роль у цьому процесі належить учителю, який викладає учням навчальний матеріал, спонукає їх до навчання, спрямовує та організовує їх пізнавальну діяльність, навчає засобам і прийомам засвоєння знань, умінь і навичок, перевіряє, контролює та оцінює їх працю. Учні засвоюють (сприймають, осмислюють, запам'ятовують) знання, перетворюють узагальнений наукою досвід людства на особисте надбання, набувають навичок

та умінь оперування знаннями, використання їх для розв'язання навчальних завдань і практичної діяльності.

Виховання, освіта і навчання є найважливішими напрямками педагогічної діяльності, які органічно пов'язані між собою і доповнюють один одного, у їх взаємозв'язку полягає одна з основних педагогічних закономірностей. Адже освіта як процес і як результат інтелектуальної, практичної підготовки людини до життя передбачає навчання в певних його формах, зокрема й самоосвіту. Здійснюється вона в єдності з виховною діяльністю. Правильно організований процес виховання відкриває можливості для свідомого і глибокого опанування наукових знань. Це стосується і навчання, у процесі якого формуються світогляд, внутрішній світ учнів, їхня самооцінка, ставлення до людей, до праці, до життя загалом.

Навчання неодмінно виконує виховну функцію, а у виховній роботі, в яких би формах її не здійснювали, обов'язковими є певні елементи навчання; використання і застосування знань, пояснення, показ, наслідування, засвоєння та ін. Виховання спрямоване на вироблення певних норм поведінки людини. Освіта сприяє формуванню світогляду, набуттю певної суми знань, є складовою виховання. Навчання полягає у здобутті освіти, у ньому взаємодіють учитель та учень. Отже, попри те, що виховання, освіта і навчання тісно взаємопов'язані, їх не можна ототожнювати, оскільки вони мають суттєву специфіку, потребують особливих знань, умінь, використання специфічних методів та інструментів.

4. Система педагогічних наук. Структура сучасної педагогіки відображає зв'язки і відносини, що виникли під час історичного розвитку педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики. Їх кількість залежить від суспільних потреб (йдеться про самостійні науки із своїм предметом, методами дослідження, понятійно-категорійним апаратом). Певною мірою вони спираються на структуру і принципи загальної педагогіки, будучи її «дочірніми» і водночас самостійними науками. Нині педагогічна наука об'єднує до двадцяти педагогічних галузей.

Загальна педагогіка вивчає і формулює принципи, форми і методи навчання й виховання, які є загальними для всіх вікових груп і навчально-виховних закладів. Складається з чотирьох розділів:

1) основи педагогіки (філософські засади педагогіки, характеристика систем освіти);

2) теорія навчання та освіти (дидактика), яка досліджує сутність процесу навчання і змісту освіти);

3) теорія виховання (сутність процесу виховання, організації виховного процесу);

4) теорія управління навчально-виховним процесом (школознавство – система управління школою і діяльність органів освіти).

Вікова педагогіка вивчає закономірності виховання і навчання, організаційні форми й методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп. Її поділяють на такі напрями:

– дошкільна педагогіка (закономірності виховання дітей дошкільного віку у сім'ї, в дошкільних виховних закладах);

– педагогіка загальноосвітньої школи (зміст, форми й методи навчання і виховання школярів).

Професійна педагогіка досліджує і розробляє питання підготовки фахівців для різних галузей народного господарства. Залежно від рівня освіти існують такі напрями:

– педагогіка професійно-технічної освіти (підготовка кваліфікованих робітників і фахівців середньої ланки для різних галузей народного господарства);

– педагогіка вищої школи (навчально-виховний процес у вищих закладах освіти, проблеми здобуття вищої освіти).

Корекційна педагогіка вивчає проблеми і розробляє методи виховання, навчання та освіти дітей з різними фізичними або психічними вадами. Залежно від виду дефектів педагогічні знання цієї галузі поділяють на такі напрями:

– сурдопедагогіка (навчання і виховання глухонімих, глухих дітей);

– логопедія (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення);

– тифлопедагогіка (навчання і виховання сліпих та слабозорих дітей);

– олігофренопедагогіка (навчання і виховання розумово відсталих і дітей з уповільненим розумовим розвитком).

Історія педагогіки висвітлює процес розвитку теорії та практики навчання і виховання в різні історичні епохи, різних країн і народів.

Методика викладання окремих предметів вивчають закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів.

Шкільна гігієна досліджує і визначає санітарно-гігієнічні умови життя учнів, організацію навчального процесу залежно від віку, стану здоров'я.

Порівняльна педагогіка порівнює системи народної освіти різних країн.

Галузеві педагогіки охоплюють спортивну, авіаційну, військову, інженерну, медичну, культурно-освітню; педагогіку виправно-трудоваї системи, педагогіку підвищення кваліфікації та перекваліфікації спеціалістів.

Народна педагогіка є галуззю педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінуючих поглядах суспільства на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання.

Педагогіка народознавства забезпечує практичне засвоєння учнями (у процесі прилучення до творчих традицій, звичаїв і обрядів, у діяльності, поведінці) культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Родинна педагогіка є складовою народної, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, сімейних традицій (трудоваї, моральних, мистецьких), формування в дітей любові до матері й батька, бабусі й дідуся, поваги до пам'яті померлих та ін.

Козацька педагогіка спрямована на формування козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером.

Духовна педагогіка – це галузь педагогічних знань, досвід з виховання і навчання особистості засобами релігії.

Педагогічна деонтологія – народне вчення про виховні обов’язки батьків перед дітьми, вчителів – перед учнями, вихователів – перед вихованцями, вироблені народом етичні норми, необхідні для виконання покладених на них педагогічних функцій.

5. Зв’язок педагогіки з іншими науками. Педагогіка пов’язана з багатьма науками; філософією (логікою, етикою, естетикою), соціологією, психологією, анатомією і фізіологією людини, економічними науками, етнологією, педіатрією, кібернетикою тощо. Міжпредметні зв’язки педагогіки з іншими науками дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

Філософські науки допомагають педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, забезпечують оперативною інформацією про зміни в науці й суспільстві, коригуючи спрямованість виховання.

Психологія вивчає закономірності розвитку психіки людини, а педагогіка – ефективність виховних впливів, які зумовлюють зміни у її внутрішньому світі й поведінці. Кожен розділ педагогіки спирається на відповідний розділ психології.

Анатомія і фізіологія людини є основою для розуміння її біологічної сутності – розвитку вищої нервової діяльності, першої і другої сигнальних систем, розвитку та функціонування органів чуття, опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної систем.

Економічні науки дають змогу простежити вплив закономірностей розвитку виробничих відносин, економічних процесів, навчання й виховання. Етнологія вказує на національні особливості людей, які завжди є представниками певних етнічних груп. Соціологія допомагає у пізнанні таких систем суспільства, як сім’я, школи різних типів, трудові колективи, формальні та неформальні групи, юнацька субкультура тощо, використовуючи фактичний матеріал для раціональної організації навчання й виховання. Використання досліджень кібернетики дає змогу сконструювати і застосувати у педагогічному процесі навчальні та контрольні машини.

Здобутки цих наук сприяють розвитку педагогіки, дають змогу вдосконалювати методи виховання і навчання, розвивати споріднені з педагогікою галузі знань.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Які особливості суспільного життя спричинили виникнення педагогіки як науки?
2. Які дисципліни формують систему педагогічних наук? У чому полягають їх особливості?
3. Поясніть з якими науками пов'язана педагогіка?
4. Розкрийте сутність педагогічної науки на сучасному етапі?
5. Чи можна вважати систему педагогічних наук незмінною в часі?

Лекція № 2

Тема: Методологія педагогіки. Методи науково-педагогічного дослідження.

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь виокремлювати основні методи науково-педагогічного дослідження; розглянути структуру та етапи педагогічного дослідження; формувати навички студентів добирати доцільні методи педагогічного дослідження;

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні поняття: метод, методологія, методика;
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати та класифікувати різні види методів науково-педагогічних досліджень.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.

2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002.
4. Мартиненко С.М, Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч.пос. К.: МАУП, 2002
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К.: Альма-матер, 2002.

План

1. Методологія педагогіки.
2. Метод, методика науково-педагогічного дослідження.
3. Класифікації методів науково-педагогічних досліджень. Теоретичні методи.
4. Методи емпіричного дослідження.
5. Структура та етапи педагогічного дослідження.

1. Методологія педагогіки – *вчення про принципи, форми і методи наукового пізнання.*

Методологічна засада педагогіки – *наукове підґрунтя пояснення основних педагогічних явищ і розкриття їх закономірностей.*

Методологічна основа є багаторівневою системою, яку утворюють;

1. *Філософська методологія*, що виражає світоглядну інтерпретацію результатів наукової діяльності, форм і методів наукового мислення у відображенні картини світу.

2. *Опора на загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності* (системний підхід, моделювання, статистична картина світу).

3. *Конкретна наукова методологія* (сукупність методів, форм, принципів дослідження в конкретній науці).

4. *Дисциплінарна методологія, що стосується частини науки* (дидактика).

5. *Методологія міждисциплінарних досліджень.*

Розглядаючи перший рівень методології (філософський), українська національна педагогіка передусім спирається на праці українських філософів К. Ставровецького, Г. Сковороди, С. Гогоцького, П. Юркевича, Д. Чижевського, В. Лосевича, О. Потебні, філософські ідеї Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка та ін. Певну цінність мають ідеї української народної філософії: нескінченність світу, вічна змінюваність життя, людина – центр світобудови; природа, як матір – її треба любити; земля – наша годувальниця; хліб – усьому голова; свобода – найбільша цінність для людини; кожна людина має жити по праці та ін. Українська народна філософія утверджує культ людини і природи.

Компонентами методологічних рівнів є: загальні закони філософії, зокрема теорії пізнання; закони логіки, закономірності психології; закони і закономірності педагогіки; методи дослідження; вчення класиків педагогіки.

Зазначені рівні методології утворюють систему, в межах якої наявна певна супідрядність, причому філософський рівень є змістовою основою будь-якого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності.

2. Метод, методика науково-педагогічного дослідження.

Наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематизоване та цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовують засоби та методи науки, і яке закінчується формулюванням знання про досліджувальний об'єкт.

Класифікують наукові дослідження за наступними категоріями:

- за об'єктом і предметом дослідження (фізика, хімія, біологія, ботаніка, математика ін.);
- за сферою дослідження (природничі, гуманітарні, суспільні, технічні);
- за способом отримання нового знання (теоретичні і емпіричні).

Поняття «метод» використовувалося в давньому світі як синонім словосполучень «шлях дослідження, спосіб пізнання». Сучасна філософія (теорія пізнання) трактує його як форму практичного

і теоретичного освоєння дійсності, систему засобів, прийомів, принципів та підходів, які може застосовувати конкретна наука для пізнання свого предмета. Ця система поєднує в собі універсальні і притаманні кожній науці елементи. Притаманні вони і методам науково-педагогічного дослідження.

***Метод науково-педагогічного дослідження** – це спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів, що впливають на формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.*

Для отримання різнобічних відомостей про розвиток особистості, колективу або іншого об'єкта навчання і виховання обирають оптимальну **методику дослідження** – комплекс методів, процедуру, послідовність здійснюваних пізнавальних і перетворюючих дій, операцій та впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

Добираючи методики дослідження, важливо дотримуватися таких вимог:

- застосовувати поєднання методів, яке б відкривало різнобічні відомості про розвиток особистості, колективу, іншого об'єкта виховання чи навчання;
- використовувані методи мають забезпечити одночасно вивчення діяльності, спілкування та інформованості особистості;
- методи мають відображати динаміку розвитку певних якостей як у віковому плані, так і протягом певного проміжку часу;
- використовувати такі методи, які дають змогу одержати відомості про учня з багатьох джерел, від найкомпетентніших осіб, які постійно спілкуються з ним.

Сучасна педагогіка використовує такі методи педагогічних досліджень: педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, експеримент, вивчення продуктів діяльності, соціологічні методи, а також вдається до загальнонаукових методів дослідження, зокрема до соціометричних методів, тестування тощо.

3. Класифікації методів науково-педагогічних досліджень.

Методи педагогічного дослідження відповідно до їх призначення і пізнавальних можливостей можна розділити на: *описові* (методи збору даних: спостереження, вивчення документів і продуктів діяльності, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування); *пояснювальні* (експериментальні).

Виходячи з того, що кожне наукове дослідження може відбуватись на емпіричному (коли здійснюється процес накопичення фактів) і теоретичному (на якому здійснюється узагальнення знань) рівнях, методи пізнання умовно ділять на методи емпіричного та теоретичного дослідження:

- **методи теоретичного дослідження:** аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, висновки, моделювання, індукції, дедукції, порівняльно-історичного аналізу, абстрагування, ідеалізація;
- **методи емпіричного дослідження:** спостереження, опитування, вимірювання, експеримент.

Абстрагування – виділення окремих або загальних цікавих на даний момент ознак, особливостей та відношень одного об'єкта;

Аналіз (від грецького *analysis* – розкладання) – метод пізнання, який дозволяє розкласти предмети дослідження на складові частини (звичайні елементи об'єкта або його властивості і відношення).

Синтез (від грецького *synthesis* – об'єднання), на противагу аналізу, дає можливість об'єднувати окремі частини чи сторони об'єкта в єдине ціле.

Індукція (від лат. *inductio* – наведення) – умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас у цілому.

Дедукція (від лат. *deductio* – виведення) – це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження.

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження спільного, властивого об'єктам дослідження.

Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності.

Ідеалізація – розумова дія, пов'язана з утворенням понять про об'єкти, яких немає в дійсності і не можна відтворити в досліді, це процес конструювання понять про об'єкти, які в дійсності не існують.

4. Методи емпіричного дослідження.

Емпіричними методами в педагогіці називаються методи, які забезпечують можливість безпосереднього пізнання педагогічної дійсності. Але розкрити сутність педагогічних явищ, їх типологію, функції, умови, місце, причини, наслідки неможливо без теоретичних методів. У той же час теоретичне мислення отримує інформацію, спираючись на емпіричні дослідження.

Найчастіше використовують у педагогічних дослідженнях такі методи: педагогічного спостереження, інтерв'ю, педагогічного експерименту, вивчення шкільної документації, вивчення результатів діяльності учня, психолого-педагогічного тестування, проєктивні методи, соціологічні методи (анкетування, рейтингу, узагальнення незалежних характеристик, соціометрії), математичні методи (реєстрування, ранжування, статистичні методи, метод вимірювань),

Метод педагогічного спостереження – це спосіб безпосереднього сприйняття педагогічних явищ, процесів у їхній дійсності та в динаміці у природних умовах. Відомі його визначення і як джерела та способу пізнання педагогічних явищ через безпосереднє спілкування з особами, яких дослідник вивчає у природних умовах (М. Фіцула); як метод вивчення педагогічних явищ без втручання дослідника у навчально-виховний процес (О. Вишневський); як організоване дослідження в природних умовах (Н. Волкова).

Розрізняють такі види спостереження: тривале й коротке, систематичне й епізодичне, безпосереднє й опосередковане, відкрите й закрите, цілеспрямоване й вибіркове.

Методика спостереження передбачає: вибір об'єкта спостереження, визначення мети та завдань, створення відповідної програми, визначення способу й форми фіксації результатів, опрацювання даних, формулювання висновків.

Метод інтерв'ю – спосіб отримання інформації в процесі усного опитування з використанням заздалегідь визначених питань, поданих у певній послідовності.

Розрізняють інтерв'ю: вільні (не регламентовані темою), стандартизовані (нагадують анкету із закритими запитаннями), напівстандартизовані (поєднують особливості двох попередніх), діагностичні (допомагають розкрити суть проблеми), клінічні (проводиться у вигляді терапевтичної бесіди з метою надання психолого-педагогічної допомоги), фокусовані (фокусує увагу на одиничній проблемі чи поступку), панельні (багаторазове опитування одних і тих самих питань через певні проміжки часу), групові (бесіда, під час якої дослідник викликає дискусію в групі з метою довідатися про думку кожного).

Інтерв'ю ефективно тоді, коли дослідник упевнений в щирості відповідей респондентів.

Метод педагогічного експерименту (від лат. experimentum – проба, дослід) – спосіб наукового дослідження, який передбачає спеціальну організацію педагогічного процесу в заздалегідь визначених умовах з метою перевірки достовірності педагогічної гіпотези, яку висунув дослідник.

Природний експеримент проходить у звичайних умовах із поділом учнів на експериментальні й контрольні групи. У перших, наприклад, проводиться експериментальне навчання, у других – без змін, оскільки ці групи використовують для порівняння результатів експерименту.

Лабораторний експеримент проводиться в спеціально обладнаних технічними засобами і апаратурою лабораторіях.

Констатувальний експеримент проводиться на початку дослідження і передбачає виявлення реального стану справ на певній ділянці педагогічної діяльності.

Творчо-перетворювальний або формуючий використовується для конструювання нових педагогічних явищ у процесі розробки гіпотези дослідження, теоретичної концепції тощо.

Контрольний експеримент полягає в застосуванні сформованої і апробованої у процесі творчо-перетворювального або формуючого експерименту методики в роботі розширеного кола педагогів і шкіл. Мета його – фіксація показників досліджуваного об'єкта після закінчення процедури формуючих впливів.

Метод вивчення шкільної документації передбачає вивчення особових справ учнів, медичних карт, класних журналів, учнівських щоденників, протоколів різноманітних зборів та засідань, загальношкільного плану роботи, протоколів засідань педагогічної ради, планів роботи класних керівників, предметних комісій тощо.

Метод вивчення результатів діяльності учня. Його застосовують, вивчаючи письмові, графічні роботи учнів та їхні вироби. Ці роботи допомагають виявити індивідуальність кожного учня, дізнатися про його ставлення до навчання, оцінити рівень засвоєння вмінь і навичок у певному напрямку навчальної діяльності.

Метод психолого-педагогічного тестування допомагає визначити рівень знань та вмінь учнів, його інтелектуальний розвиток за допомогою відповідно сформованих запитань, спеціальних карток, малюнків, ребусів, кросвордів, задач-шарад.

Проективні методи передбачають використання стимулів для збудження певних реакцій людини з метою вивчення її психічних властивостей. З цією метою піддослідному пропонують, наприклад, відновити ціле деталями або написати оповідання за малюнком із невизначеним змістом.

Метод анкетування передбачає відповідь досліджуваних на складені за спеціальною програмою запитання.

Ураховуючи характер інформації та спосіб її отримання, *виділяють такі типи анкетування*: усне та письмове, суцільне (охоплюються великі групи населення) та вибіркове, індивідуальне та групове, очне та заочне.

Розрізняють такі форми анкет: відкриті (спосіб відповіді не обмежується), закриті (мають варіанти відповідей, з яких потрібно вибрати один), напіввідкриті (допускають вибір декількох варіантів відповідей), полярні (передбачають оцінку ступеня виразності певної якості за 4–5-бальною шкалою).

Метод рейтингу – це метод оцінки педагогічної діяльності або її аспектів компетентними експертами, для яких властиві такі риси: позитивне ставлення до експертизи, креативність, конструктивність мислення, наукова об'єктивність, самокритичність, відсутність схильності до конформізму. Рейтинг є основою для побудови різноманітних шкал оцінок.

Метод узагальнення незалежних характеристик розроблений К. К. Платановим. Суть його зводиться до порівняння інформації щодо учня, яка надійшла з різних джерел: від батьків, учителів, ровесників, сусідів тощо.

Різновидом цього методу є «педагогічний консиліум» Ю. Кубанського. Такий консиліум передбачає колективне обговорення компетентними сторонами вихованості чи навченості конкретного учня.

Метод соціометрії запозичений з однойменної галузі соціології, яка вивчає між особистісні взаємини в малих групах кількісними методами, її автор – американський соціальний психолог і педіатр Джакоб Морено – мав на меті не лише вивчення, а й розв'язання проблем у групі.

Згідно з цим методом кожному учневі пропонують, наприклад, з ким би він хотів сидіти за однією партою. На кожне запитання він може дати лише обмежену кількість «виборів». За їхнім числом і визначається місце і статус кожного члена колективу, лідерство, наявність мікро угруповань, що в сумі дозволяє змодельовати внутрішньо колективні стосунки і визначити рівень згуртованості колективу. Однак цей метод допомагає відобразити лише найзагальнішу картину взаємин у колективі.

Метод реєстрування – виявлення певної якості в явищах та її кількості (наприклад, кількості пропущених уроків учнем).

Метод ранжування – розміщення даних на основі спадання чи зростання відповідних показників, що дає можливість визначити місце будь-якої складової в цьому ряду (наприклад, складання списку учнів класу залежно від рівня їхньої фізичної підготовки).

Статистичні методи використовуються для опрацювання експериментальних даних з метою обґрунтування висновків, що впливають з експерименту. Ці методи переважно представлені:

1) теорією статистичного висновку (передбачення результатів на основі даних обстежених вибірок); 2) описовою статистикою (табулювання, графічний вираз та кількісне оцінювання даних); 3) теорією планування експериментів (виявлення та перевірка причинних зв'язків між змінними).

Статистичні методи пов'язані з визначенням середніх арифметичних величин, медіани (показника середнього ряду; наприклад, серед п'ятнадцяти учнів, які розташовані згідно з рангом їхніх оцінок, медіаною буде оцінка результатів восьмого учня за списком), підрахунку ступеня розсіювання біля цих величин, тобто дисперсії, середнього квадратичного відхилення, коефіцієнта варіації.

Важливою формою відображення логіко-математичних залежностей є оформлення результатів дослідження у вигляді графіків, діаграм і таблиць.

Метод вимірювань передбачає присвоєння чисел речам відповідно до певних правил наприклад, коефіцієнт інтелектуальності.

5. Структура та етапи педагогічного дослідження. Розпочинаючи педагогічне дослідження, важливо з'ясувати його вихідні положення, передусім актуальність проблеми, об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання.

Проблемою дослідження в широкому значенні є складне теоретичне або практичне питання, що потребує вивчення, вирішення. Вона має бути відображена насамперед у темі дослідження.

Об'єктом дослідження є частина об'єктивної реальності, яка на певному етапі стає предметом практичної й теоретичної діяльності людини як соціальної істоти (суб'єкта). У педагогічних дослідженнях об'єктами можуть бути діяльність педагогів, учнів, педагогічні відносини між суб'єктом і об'єктом навчально-виховної роботи, особистістю та колективом, між вихованням і самовихованням, організація пізнавальної діяльності учнів, навчально-виховний процес тощо.

Предмет дослідження – зафіксовані в досвіді, включені з певною метою за даних умов у процес практичної діяльності людини сторони, якості та відносини досліджуваного об'єкта. Поняття «предмет дослідження» є вужчим, ніж поняття «об'єкт дослі-

дження». Об'єктами, наприклад, можуть бути методи виховання, а предметом – тільки одна група цих методів, наприклад методи стимулювання виховання.

Мета дослідження виражає своїм змістом результат, який поставив перед собою дослідник. Формулюючи її, дослідник з'ясовує, який результат передбачає отримати і яким він має бути.

Гіпотеза дослідження – наукове передбачення його результатів. Її формулювання має вказувати на положення, які потребують перевірки у процесі дослідження.

Завдання дослідження є конкретизованою метою. Ними можуть бути: вирішення певних теоретичних питань, що є загальною проблемою (наприклад, з'ясування сутності дидактичного явища, оптимізація його визначення, дослідження ознак); експериментальне вивчення практики вирішення проблеми, виявлення її типового стану, типових недоліків, їх причин, типових ознак передового досвіду тощо; обґрунтування заходів, необхідних для вирішення поставленого завдання; експериментальна перевірка пропонованих заходів щодо відповідності їх критеріям оптимальності; вироблення методичних рекомендацій для тих, хто використовуватиме результати дослідження на практиці.

Організуючи дослідження конкретної педагогічної проблеми, дотримуються такої послідовності:

1. Визначення проблеми дослідження, яка має актуальне, життєве значення.

2. Ґрунтовне, всебічне і глибоке вивчення встановлених наукою фактів, положень, висновків. Під час вивчення літературних джерел з'ясовують головну ідею, позицію автора, особливості наукового доробку з досліджуваної проблеми. Простежують також причину та логіку полеміки автора з іншими дослідниками, особливості його аргументації, виробляють власну думку щодо його позиції. Аналіз проблеми, яка не знайшла відображення в його праці, допоможе чіткіше сформулювати завдання щодо глибшого вивчення проблеми.

3. Вивчення шкільної практики. У процесі аналізу літератури про досвід школи слід з'ясувати, що у вирішенні цієї проблеми вчитель здійснює найуспішніше, з якими труднощами він стика-

ється. Водночас слід проаналізувати типові недоліки в його роботі з цього питання, головні причини труднощів і недоліків. Важливо знати, чи досягає вчитель успіхів у роботі, раціонально витрачаючи час, чи вони пов'язані з перевантаженням його роботою в одному напрямі на шкоду іншим.

4. Формулювання гіпотези, тобто наукового припущення, ймовірного висновку з дослідження.

5. Здійснення експериментальної роботи.

6. Вивчення передового досвіду.

7. Зіставлення експериментальних даних з масовою практикою.

8. Узагальнення результатів дослідження, формулювання наукових висновків, доведення або спростування гіпотези.

9. Оформлення результатів дослідження, впровадження їх у життя.

Процес і результати науково-педагогічного дослідження фіксують багатьма способами. Для цього використовують такі типи документації, як анкети, плани спостереження, плани здійснення педагогічних експериментів, втілення результатів дослідження в практику, магнітофонні записи, фотокартки, кінострічки, а також протоколи обговорення уроків, виховних заходів та ін., описи досвіду роботи шкіл та інших виховних закладів, статистичні дані, математичні обчислення.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Чому для розвитку педагогічної науки необхідне здійснення наукових досліджень?

2. Розкрийте відмінності між фундаментальними і прикладними педагогічними дослідженнями.

3. Охарактеризуйте основні вимоги до організації педагогічних досліджень. Чим вони зумовлені?

4. Охарактеризуйте основні положення педагогічного дослідження.

5. Розкрийте логічні зв'язки між етапами педагогічного дослідження.

6. Охарактеризуйте емпіричні методи педагогічного дослідження.

7. Розкрийте призначення різних видів педагогічного експерименту в дослідженні педагогічних явищ.

Лекція № 3

Тема: Процес виховання, його структура та рушійні сили

Мета вивчення

Формувати теоретичні знання та практичні уміння визначати специфіку процесу виховання, його мотиви; знати етапи та структуру процесу виховання, мету, завдання та напрями виховання; формувати навички студентів дотримуватись основних закономірностей та принципів виховання.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні етапи структури процесу виховання та визначати рушійні сили суперечностей виховання;
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати та визначати основні принципи та закономірності виховання.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002.
4. Мартиненко С. М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч. пос. К.: МАУП, 2002
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К.: Альма-матер, 2002.

План

1. Процес виховання, його специфіка та мотиви.
2. Етапи структури процесу виховання.
3. Рушійні сили суперечностей виховання.
4. Мета і завдання виховання, його напрями.
5. Основні закономірності процесу виховання.
6. Основні принципи виховання.

1. Процес виховання, його специфіка та мотиви.

Природа не творить людину як цілісну особистість, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування. Людина – багаторівнева система, особливості якої виявляються у діалектичній взаємодії біологічних і соціальних факторів. Вступаючи в життя через соціальну і трудову діяльність, вона впливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і стає основною школою становлення її як особистості. Процес діалектичної взаємодії біологічного і соціального, які впливають на формування особистості, вимагає науково обґрунтованої системи виховних впливів.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості.

Виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

Зупинення виховного процесу є катастрофою для суспільства, внаслідок якої людина не змогла б піднятися до рівня особистості. Ще Я. А. Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. Завдяки йому людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку.

Виховання дітей шкільного віку здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємо-

дії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони.

Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя). Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної бази.

Мотиви виховання – спонукальні причини дій і вчинків людини.

Внутрішні спонукальні чинники певних дій і вчинків людини зумовлюються передусім анатомо-фізіологічними і соціально-психологічними потребами. Американський психолог Абрахам Маслоу (1908–1970) визначив ієрархічну багатоступеневу піраміду потреб людини, усі компоненти якої перебувають у діалектичному взаємозв'язку. У цілому вони ніби програмують виховний процес. Якщо якась ланка випадає, порушується цілісність структури, а отже, й програма виховного процесу.

У процесі виховання педагог має постійно дбати про формування у дітей певних мотивів самовиховання через актуалізацію необхідних потреб. Поступово в процесі засвоєння знань, набуття соціального досвіду кожна особистість самостійно починає усвідомлювати потреби, які стимулюють внутрішні спонукальні сили – мотиви, програмує процес самовиховання.

2. Структура процесу виховання охоплює такі етапи:

1. Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки. Це перший етап входження в систему виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Людина (дитина) стає членом певної соціальної системи (сім'ї, колективу), де вже діють певні правила, норми, яких їй доведеться дотримуватись.

2. Формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до явищ дійсності). Вони сприяють трансформації певних дій особистості із сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та активізації психічних процесів людини.

3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного або неістинного). Переконання, що ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з іншого – «стрижнем» поведінки особистості. Тому виховання дітей і є формуванням у них психологічного «стрижня», без якого особистість буде безвольною, позбавленою власного «я».

4. Формування умінь і звичок. Формування умінь (засвоєного способу виконання дій, ґрунтованого на сукупності набутих знань і навичок) і звичок (схильності людини до відносно усталених способів дій) потребує поступовості й систематичності вправлення, посиленості та доцільності поставлених вимог, їх відповідності рівню розвитку учнів. Воно пов'язане з активною діяльністю особистості у сфері реальних життєвих ситуацій.

Структурними елементами процесу виховання є мета, завдання, закономірності, принципи, методи, засоби, результати виховання та їх коригування.

3. Рушійні сили суперечностей виховання.

Виховання є складним, багатогранним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи вихованця) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності.

У процесі виховання виникають такі *внутрішні суперечності*:

- між необмеженими можливостями розвитку людини й обмежувачими умовами соціального життя. Передбачає створення оптимальних умов (побутових, психологічних, організацію навчально-виховного процесу) для розвитку та життєдіяльності людини.

- між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливостями, що обмежують його дії, спрямовані на їх вирішення. Це означає, що розвиток особистості може призупинитися, якщо не ставити перед вихованцем нових, ускладнених, завдань;

- між зовнішніми впливами і завданнями виховання. Виховний процес потрібно будувати так, щоб його зміст і форми реалізації не викликали супротиву у вихованця.

Процес виховання супроводжується такими *зовнішніми суперечностями*:

- невідповідність між виховними впливами школи і сім'ї. Інколи батьки не дотримуються вимог, які висуває до їхніх дітей школа, внаслідок чого порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні учнів;

- зіткнення організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення. Негативні чинники: вуличні підліткові групи, теле-, відеопродукція та ін.

Усунути цю суперечність можна, формуючи в учнів внутрішню стійкість й уміння протистояти негативним впливам;

- між окремими впливами вчителів, які працюють в одному й тому ж класі. Вони не завжди дотримуються принципу єдності вимог, внаслідок чого в учнів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність;

- між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя та діяльності. Передбачає існування сформованого стереотипу негативної поведінки, який характеризується наявністю стабільних негативних взаємозв'язків. На їх подолання спрямована виховна робота.

Зовнішні суперечності є тимчасовими, але вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Тому вчителі повинні зосередити увагу на їх виявленні, усуненні, профілактиці.

На процес виховання впливають, безпосередньо або опосередковано, об'єктивні (особливості суспільного устрою, політичного режиму, соціально-економічного розвитку, (національна самобутність, природне середовище) та суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації, закладів культури і мистецтва) чинники.

4. Мета і завдання виховання, його напрями.

Всебічно і гармонійно сформована особистість є метою цивілізованого суспільства. Цей ідеал не втратив своєї значущості протягом сторіч, починаючи з афінської системи виховання, де й зародилося розуміння гармонійності людини. Гармонія була

метою виховання в афінській, римській, візантійській системах. З ініціативи видатного французького представника Рене Декарта термін «гармонія» було доповнено терміном «всебічність». Так було сформовано концепцію гармонійно розвиненої людини.

Загальноприйнятою метою у світовій теорії і практиці гуманістичного виховання був і залишається ідеал всебічно і гармонійно розвинутої особистості, який іде із глибини століть.

Всебічний розвиток людської особистості конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднані в напрями. Так, **інтелектуальне (розумове) виховання** передбачає: засвоєння системи знань, яка спроектована з відповідних навчальних предметів і містить перелік смислових елементів суспільного досвіду (фактів, понять, означень, теорем, законів, положень, правил, алгоритмів діяльності тощо); розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення, раціональної організації навчальної праці; критичного мислення, здатності усвідомлювати та відстоювати особисту позицію; вироблення вміння самостійно здобувати знання; застосовувати їх в практичній діяльності; формування особистісного світогляду – узагальненого розуміння всього світу в цілому на ґрунті великої кількості впорядкованих поглядів, переконань, ідеалів.

Громадянське виховання: формування потреби та умінь жити в громадянському суспільстві; готовність розвивати демократичне громадянське суспільство в Україні; національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань; виховання обов'язку перед країною, суспільством; любові до рідного краю, свого народу, держави; шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, історії та культури всіх народів, що проживають в Україні;

Правове виховання: прищеплення поваги до прав та свобод людини і громадянина; виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів; засвоєння основ державного, трудового, цивільного, сімейного права; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю; виховання поваги до прав і свобод інших людей;

Моральне виховання: формування в учнів основ загально-людської і народної моралі: совісності, порядності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності та ін.; виховання поваги до батьків, духовної єдності поколінь; культури поведінки; почуття власної гідності: честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни; готовність будувати своє життя за принципами гуманізму;

Художньо-естетичне виховання: оволодіння основами народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; формування системи знань про світову культуру і мистецтво; розвиток естетичних потреб і почуттів; художніх здібностей і творчої діяльності; готовність будувати власне життя за законами краси.

Трудове виховання: вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства; формування трудових навичок та умінь; уміння самостійно й ефективно працювати; готовності до праці в умовах ринкової економіки; виховання почуття господаря й господарської відповідальності;

Екологічне виховання: формування розуміння необхідності гармонії людини з природою; засвоєння знань про природу рідного краю; виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на землі; формування готовності до активної екологічної діяльності; основ глобального екологічного мислення.

Фізичне виховання: озброєння школярів науково обґрунтованими знаннями про здоров'я і засоби його зміцнення, забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді; фізичне, духовне і психічне загартування; формування навичок санітарно-гігієнічних норм, режиму дня та харчування; розвиток потреби у здоровому способі життя.

Мета і завдання виховання, визначені суспільством, мають об'єктивний характер, оскільки впливають із об'єктивної необхідності. Без чіткої стратегії неможлива соціальна перебудова: неминуче виникнуть розмиті ідеали, фальшиві зразки життя, еталони поведінки. Вона розкриває перед особистістю спектр різних життєвих виборів, можливостей самостійно будувати жит-

тя, поведінку, діяльність, вчинки згідно з власними уявленнями про щастя. Водночас створює можливість зрозуміти своє право і відповідальність за розкриття власних здібностей, творчого потенціалу, за власну долю; краще осмислити співвідношення між внутрішньою свободою вибору самореалізації і саморозвитку та цілеспрямованим впливом суспільства.

4. Основні закономірності процесу виховання

Закономірності виховання – *стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі істотні зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра.*

До найсуттєвіших закономірностей виховного процесу належать:

а) органічна пов'язаність виховання із суспільними потребами й умовами виховання. Значні зміни в житті народу зумовлюють і зміни у виховній системі. Розбудова держави, наприклад, потребує формування в підростаючого покоління національної свідомості, любові до Вітчизни, рідної мови, свого народу, його традицій, історії та культури;

б) людина виховується під впливом найрізноманітніших чинників. Важлива роль у цьому процесі належить насамперед батькам і педагогам. Найуспішніше це відбувається в природному для нього національному середовищі. З огляду на це дитину мають оточувати рідна мова, природа, національна культура, звичаї, традиції тощо;

в) результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовність. Це стосується формування її думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери. Виховний процес повинен постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (мотиви, установки, орієнтації, ставлення);

г) визначальними у вихованні є діяльність і спілкування. Діяльність є головним чинником єдності свідомості та поведінки під час здійснення учнем навчальної, трудової, ігрової, спортивної та іншої діяльності.

Ефективність виховання залежить від ставлення особистості до навколишньої дійсності та до спрямованих на неї педагогічних

впливів. Сформовані у процесі виховання погляди і переконання, мотиви поведінки визначають позицію вихованця щодо спрямованих на нього педагогічних впливів. За їх несприйняття проводять спеціальну виховну роботу і лише згодом здійснюють позитивний виховний вплив;

г) ефективність виховного процесу залежить від стосунків в учнівському колективі. Здорова морально-психологічна атмосфера в ньому сприяє формуванню у дітей позитивних моральних якостей, ефективному взаємовихованню. І навпаки, у колективі спеціального виправно-виховного закладу за відсутності там належного порядку відбувається взаємна деморалізація його членів. Особливо важливим у виховному процесі є поєднання виховання і самовиховання.

Ці закономірності необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації. Усе це забезпечує відпрацювання педагогом певної схеми дій, спрямованих на досягнення поставленої мети, допомагає йому перетворити можливості виховної роботи на реальні результати.

5. Основні принципи виховання.

Цілеспрямована організація виховної роботи має здійснюватися на основі єдиних принципів, яких повинні дотримуватися школа і вихователі.

Принципи виховання – керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту організації та методів виховного процесу.

Процес виховання ґрунтується на таких принципах:

1. **Цілеспрямованість виховання.** Передбачає спрямування виховної роботи на досягнення основної мети виховання – формування всебічно розвиненої особистості, підготовка її до свідомої та активної трудової діяльності. Умовами реалізації його є підпорядкованість виховної роботи загальній меті, знання цієї мети вихователями і вихованцями, недопущення стихійності у вихованні, наявність перспектив, проектування рівня вихованості особистості відповідно до запланованої мети.

2. **Зв'язок виховання з життям.** Виховна діяльність школи має орієнтувати учнів на узгодження їх життєдіяльності з життям

суспільства, готувати їх до трудової діяльності. Цьому сприяє використання у виховній роботі краєзнавчого матеріалу, ознайомлення учнів із суспільно-політичними подіями в країні, залучення їх до участі в громадській роботі.

Долучаючись до активного життя, школярі засвоюють досвід старших поколінь, формують у собі психологічну, моральну і практичну готовність до самостійного суспільного життя й діяльності.

3. Єдність свідомості та поведінки у вихованні. Поведінка людини – це її свідомість у дії. Виховання такої єдності свідомості є складним і суперечливим процесом, оскільки формування навичок правильної поведінки набагато складніше, ніж виховання свідомості. Для подолання цієї суперечності необхідні правильне співвідношення методів формування свідомості та суспільної поведінки, запобігання відхиленням у них, вироблення в учнів несприйнятливості до будь-яких негативних впливів, готовність боротися з ними.

4. Виховання в праці. Цей принцип вибудовується на ідеї, що формування особистості безпосередньо залежить від її діяльності. Спирається він і на таку психологічну якість, як прагнення дитини до активної діяльності. Умовою його реалізації є усвідомлення учнями, що праця – єдине джерело задоволення матеріальних і духовних потреб, усебічного розвитку особистості, а сумлінне ставлення до неї – важлива позитивна риса.

5. Комплексний підхід у вихованні. Ґрунтується він на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів. Втілення його в життя передбачає: єдність мети, завдань і змісту, форм, методів і прийомів виховання, а також єдність виховних впливів школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, вулиці; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; єдність виховання і самовиховання; постійне вивчення рівня вихованості учня і коригування виховної роботи.

За комплексного підходу у виховному процесі створюються можливості для забезпечення єдності усіх складових всебічного розвитку особистості – розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного; пізнавально-світоглядної (наукові знання, погляди, переконання, ідеали), емоційно-вольової (високі гро-

мадянські почуття, прагнення, інтереси, потреби), діяльнісної (суспільно необхідні уміння, навички, звички, здібності, риси характеру) сторін особистості, а також єдності всіх функцій процесу виховання. У цьому процесі відбувається відкрите і непомітне оволодіння вихованцями суспільно необхідним досвідом, створення вихованцями разом з вихователями і під їх керівництвом нового позитивного досвіду, поєднання нового і раніше набутого досвіду, обмін досвідом, нагромадження і його закріплення, подолання негативного досвіду.

З цього приводу В. Сухомлинський писав, що не можна вилучати з системи виховання жодного аспекту. Упустивши щось одне – виховання переконань, виховання людяності, виховання любові до праці, вже не вдасться розв'язати інші завдання.

6. Виховання особистості в колективі. Індивід стає особистістю завдяки спілкуванню і пов'язаному з ним відокремленню. Найкращі умови для спілкування й відокремлення створюються в колективі. Отже, цей принцип виховання зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку дитини і відповідає природі суспільства. Його реалізація передбачає усвідомлення учнями того, що колектив є могутнім засобом виховання, і певні риси особистості формуються тільки в колективі. Водночас вони усвідомлюють значення згуртованості колективу та його думки для виховання школярів, переконуються, що участь у самоврядуванні сприяє розвитку самостійності, самодіяльності, ініціативи та ін. Найбільша виховна цінність колективу полягає у створенні можливостей для найрізноманітніших стосунків учнів. Йдеться про стосунки взаємної відповідальності й залежності, організаторів і виконавців, між вихователями і вихованцями, між старшими й молодшими, про ділові, міжособистісні стосунки (симпатії, товарищескості, дружби, любові).

7. Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів. Педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю в учнів життєвого досвіду. А виховання творчої особистості можливе за існування умов для вияву самостійності й творчості, схвалення ініціативи та самодіяльності учнів. Це передбачає безпосередню їх участь у плануванні своїх громадських

справ, усвідомлення їх необхідності й значення, контроль за їх виконанням, оцінювання досягнутих результатів. При цьому важливо запобігти жорсткому регламентуванню діяльності дитячого самоврядування, адмініструванню, надмірній опіці.

8. Поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. Саме у цьому принципі закорінений головний сенс гуманістичної педагогіки щодо формування необхідних взаємин вихователів і вихованців. Повага до учня втілюється у шануванні його особистої гідності (педагог має уникати будь-яких дій, висловлювань, які її принижують), врахуванні його уподобань і бажань при визначенні або конкретизації цілей навчання і способів їх досягнення, у серйозному ставленні до його думок. Цей принцип передбачає єдність педагогічних вимог до вихованців, контроль за їх поведінкою, гуманне ставлення до них, повага їхньої думки та ін. Його реалізація ускладнюється наявністю серед учнів складних, озлоблених дітей. Однак педагог повинен бути терплячим до всіх дітей, поважати їх людську гідність. Як зауважував А. Макаренко, необхідно висувати якнайбільше вимог до людини, але водночас і виявляти якнайбільше поваги до неї. Розумна вимогливість свідчить і про повагу до особистості дитини, її виховний потенціал зростає, якщо вона доцільна, породжена потребами виховного процесу, завданнями всебічного розвитку особистості.

9. Індивідуальний підхід до учнів у вихованні. Наприклад, важливою вимогою до організації виховного процесу і однією з умов підвищення його ефективності є індивідуальна корекція загальної системи виховання. Виховні заходи, які не враховують цієї вимоги, не зачіпають внутрішніх сторін особистості вихованця, а тому є малоефективними. Результати виховного процесу залежать від того, наскільки в ньому враховано вікові та індивідуальні особливості учнів. «Вихователю повинен прагнути пізнати людину такою, – писав К. Ушинський, – якою вона є насправді, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами... Тоді тільки буде він спроможний черпати в самій природі людини засоби виховного впливу, – а засоби ці величезні».

10. Принцип системності, послідовності й наступності у вихованні. Виходить з того, що для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система певних послідовних виховних заходів. Такі якості людської особистості не можна сформувати, якщо виховний процес являтиме собою випадковий набір виховних заходів, що матимуть епізодичний, а не системний характер. Реалізація цього принципу передбачає передусім, що залежно від віку та рівня розвитку учнів педагог добирає зміст і методику виховної роботи з ними. З віком змінюється педагогічне керівництво дитячим колективом, що виявляється у наданні йому більшої самостійності в усіх питаннях його життєдіяльності. Підвищується і вимогливість до нього вихователів. Важливо прогнозувати можливі наслідки заходів впливу на школяра. Досвідчені педагоги намагаються бачити кожного учня таким, яким він є, і відповідно до цього будувати виховну роботу з класом.

11. Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості. Ці вимоги мають охоплювати всі сторони навчально-виховної роботи школи, всі форми діяльності учнівського та педагогічного колективів, сім'ї, знаходити свій вияв у змісті, формах навчання та виховання, у правилах поведінки школярів, у стилі життя школи, її традиціях. Така єдність є однією з умов оптимізації виховного процесу. Школа як провідна ланка в системі виховання учнів повинна не лише залучати до цієї справи сім'ю, громадські та інші організації, а й озброювати їх основами психолого-педагогічних знань, передовим досвідом виховання, дбати про підвищення педагогічної культури батьків.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Обґрунтуйте: мета виховання полягає у всебічному та гармонійному розвитку дитини.
2. Розкрийте сутність різноманітних концепцій виховання.
3. У чому полягають суперечності виховання?
4. Охарактеризуйте потреби, які впливають на формування мотивів виховання у процесі становлення особистості.

Лекція № 4

Тема. Загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі. Дидактика, її сутність.

Мета вивчення

Набуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок про загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі, дидактику та її сутність, закони дидактичного процесу що забезпечують ефективне вирішення професійних проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні поняття, знати основні категорії педагогіки шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності у вищій школі.
2. Визначати й розрізняти закони дидактичного процесу.
3. Обґрунтовувати закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. Курлянд З. Н. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020, 85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.

8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

План

1. Методика викладання у вищому навчальному закладі, її мета та завдання.
2. Педагогіка вищої школи. Категорії педагогіки.
3. Дидактика, її сутність. Категоріальний апарат дидактики.
4. Закони дидактичного процесу.
5. Закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

1. Методика викладання у вищому навчальному закладі, її мета та завдання. У сучасних умовах реформування системи освіти України набула актуальності проблема профпідготовки фахівців. Її розв'язання полягає у відродженні українським суспільством національної ідеї, відкритості зарубіжному досвіду, утіленні перспективних технологій розвитку, навчання, викладання у ВНЗ. У цьому процесі особливої актуальності та визначального значення набувають методика, методи, технології та техніки викладання дисциплін у ВШ.

Методика викладання – це оптимальне поєднання загальнодидактичних методів, прийомів і засобів навчання, які застосовуються для організації навчального процесу.

Мета вивчення дисципліни: сформувати у студентів систему знань та навичок, вміння викладати навчальні дисципліни; ознайомити із знаннями про особливості викладання дисциплін у вузах; ознайомити із особливостями професійної майстерності та педагогічної техніки викладача;

Програмою передбачено проведення лекційних та семінарських занять, на яких розглядаються теоретичні та практичні питання викладання, організаційно-правові форми активізації діяльності учасників навчального процесу, а також виконуються конкретні завдання з відповідних тем навчальної дисципліни.

Курс «Методика викладання у вищій школі» забезпечує засвоєння студентами основних принципів, методів, форм організації, технологій виховної, навчальної, організаторської діяльності викладача у вищій школі.

Зміст дисципліни включає: теоретичні засади методики викладання у вищій школі; специфіку методів викладання у структурі процесу навчання у ВНЗ; психолого-педагогічні умови впровадження освітніх технологій викладання у вищій школі; методичні основи викладання у вищій школі; методологічні основи викладання у вищій школі; дидактичні основи управління навчально-творчою діяльністю студентів.

Мета курсу «Методика викладання у вищій школі» – надання студентам цілісної і логічно-послідовної системи знань про дидактику підготовки кадрів, розкриття концепції, основи теорії, методики і методології викладання дисциплін у системі ВШ.

Завдання курсу: формування теоретичних уявлень про МВ у ВШ як навчальну дисципліну, її мету, завдання; ознайомлення з поняттями, категоріями, методами, технологіями МВ у ВШ; з'ясування її місця в системі наук; висвітлення особливостей методів викладання у ВШ; ознайомлення зі структурою і змістом навчального процесу у ВНЗ; оволодіння педагогічними формами освітньої взаємодії зі студентами, навчитися творчо застосовувати знання і способи діяльності, засвоєнні під час вивчення навчальних дисциплін; планувати, організовувати та аналізувати різні види занять. Використовувати найбільш ефективні методи навчання, виховання і розвитку студентів; набувати початкового досвіду ведення науково-методичної роботи, дослідно-експериментальних форм педагогічної діяльності; ознайомлення з кращим педагогічним досвідом викладачів ВНЗ України, апробування найбільш ефективних прийомів і методів навчання, що застосовуються в системі викладання навчальних дисциплін.

Після засвоєння матеріалу навчальної дисципліни студенти мають оволодіти знаннями та вміннями, які безпосередньо пов'язані з ефективним розв'язанням актуальних проблем викладацької діяльності. Попереднє оволодіння науковими фактами, педагогічними концепціями, ідеями дозволить студентам не тільки пояснити

проблеми, але й спрогнозувати їх подальший розвиток, ужити необхідних заходів, щоб запобігти небажаним наслідкам.

Студенти мають володіти знаннями про: критерії відбору, принципи структурування змісту навчального курсу; міжпредметні зв'язки із іншими дисциплінами; сучасні інтерактивні методи навчання студентів; форми організації навчання студентів; норми, критерії оцінювання знань, умінь студентів; специфіку застосування новітніх освітніх технологій у вищій школі; психологічні особистісні якості викладача ВШ.

Студенти мають володіти вміннями: аналізувати та впроваджувати у власну діяльність теоретично обґрунтовані положення – найсучаснішого педагогічного досвіду; застосування методів, прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (бесіди, діалогу, дискусії, мозкової атаки, сюжетно-рольової гри, роботи в групах тощо); планування структури, змісту, процесу організації лекції, практично-семінарського заняття; творчо проводити семінарські, практичні заняття, а також СПТ; добирати оптимальні форми та методи педагогічної діяльності; застосовувати сучасні освітні технології; забезпечувати виконання розвиваючої, координуючої, управлінської функції викладача у ВНЗ; здійснювати саморозвиток, самоосвіту, самовиховання, самоорганізацію.

2. Педагогіка вищої школи. Категорії педагогіки. *Педагогіка вищої школи* – наука про закономірності навчання і виховання студентів, їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави. Її метою є дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання студентів і розробка шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста.

Завдання педагогіки вищої школи: аналіз змісту, форм і методів навчання, розвитку і виховання студентів у вищому навчальному закладі; аналіз методів контролю і оцінки успішності студентів на основі системного підходу; розробка нових технологій навчання і виховання у закладі; розкриття педагогічних закономірностей формування студентів як майбутніх фахівців; розробка теорії та методики виховання і навчання, які педагог має враховувати в своїй діяльності.

Категорії педагогіки вищої школи поділяють на три види:

1. Методологічні категорії: педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у ВНЗ. Її складовими є педагогічні ідеї, педагогічні поняття, педагогічні концепції, педагогічні закономірності і педагогічні принципи.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у дійсності.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ. Визначають такі закономірності: процес формування особистості студента є єдиним і взаємозумовленим; виховання, навчання і освіта студента, його формування як спеціаліста; професійно-педагогічна діяльність викладача і навчальна діяльність студента є також взаємозумовленими і взаємозалежними; формування особистості студента відбувається в структурі внутрішньо-колективних стосунків.

До основних закономірностей, уналежнюють ї такі: чим педагогічно доцільніше побудований навчально-виховний процес, тим сильнішим є його вплив на особистість майбутнього спеціаліста; чим повніше враховуються мотиви, внутрішні прагнення студентів, тим ефективнішим є навчально-виховний процес; чим повніше впливає навчально-виховний процес на всі сфери (вербальної, сенсорної та ін.) особистості студента, тим швидше відбувається його розвиток і виховання.

Ці фундаментальні закономірності слугують виявленню і закріпленню принципів -система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу.

До основних принципів належать: гуманізація виховання; науковий, світський характер навчання; демократизація вихован-

ня – розвиток різноманітних форм співробітництва, встановлення довіри між викладачем і студентом, взаємоповага, розуміння запитів та інтересів студентів; врахування індивідуальних, вікових особливостей студентів у навчально-виховному процесі.

2. Процесуальні категорії: виховання, навчання, освіта, розвиток, формування особистості; навчально-виховний процес; навчальний і виховний процес – загалом не відрізняються від тлумачення їх у загальній педагогіці.

3. Суттєві категорії: мета, завдання і зміст виховання; професійна програма спеціаліста, діяльність; диференційований та індивідуальний підходи; прогнозування наслідків педагогічного впливу, планування навчальної роботи; форми, методи й засоби виховання і навчання; педагогічні технології навчання і виховання, управління навчально-виховним процесом; самостійна робота студентів, науково-дослідна діяльність студентів; гуманізація і гуманітаризація вищого навчального закладу.

3. Дидактика, її сутність. Категоріальний апарат дидактики. Сучасна дидактика досліджує загальні закономірності викладання різних навчальних дисциплін. Особливості викладання окремих з них є предметом методики. Отже, дидактика і методика взаємодіють як дві галузі теорії педагогіки, які поєднує спільний об'єкт вивчення – процес навчання.

Дидактика – розділ педагогіки, який вивчає теорію освіти, навчання і виховання у процесі навчання.

Об'єктом вивчення дидактики є навчальний процес, а її сутність зумовлює виокремлення широкого кола питань, що становлять предмет вивчення дидактики: мета і зміст навчального процесу, обґрунтування принципів, правил навчально-виховного процесу на основі дослідження закономірностей навчання і вироблення організаційних форм, методів, прийомів і засобів (навчально-матеріальної бази). Дидактика належить до системи гуманітарних загальнолюдських знань, через це має взаємозв'язки практично з усіма науками. Найтісніше вона пов'язана з філософією та соціологією, політологією, педагогічною психологією, логікою, фізіологією людини, кібернетикою та їх конкретними методиками.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства дидактика уможлиблює організувати процес навчання у такий спосіб, щоб продуктивність і працездатність учнів і вчителів були максимальними, однак методом досягнення цього не може бути примус. Дидактика розробляє прийоми і методи, які сприяють пізнавальній самостійності, творчій активності учнів, формуванню гармонійної особистості.

Категоріальний апарат дидактики. Проблемно-смыслова структура дидактики обумовлена такими елементами навчально-виховної діяльності: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, а також закономірності, принципи, форми, методи навчання.

Навчання – процес взаємодії вчителя та учня, в результаті якого учень засвоює знання, набуває вмінь і навичок.

Учитель може навчати учнів безпосередньо або опосередковано – через систему завдань. Метою навчання є свідоме засвоєння учнями знань з основ наук, набуття певних навичок і вмінь, всебічний розвиток на цій основі їх пізнавальних сил і здібностей.

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості.

Освіта є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави; визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства; стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Потреба в її радикальній модернізації зумовлена переходом до постіндустріального, інформаційного суспільства, глобалізаційними процесами.

Викладання – організація та управління вчителем пізнавальною діяльністю учнів, в результаті чого відбувається розвиток і виховання школярів.

Полягає викладання у формулюванні перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, управлінні їх засвоєнням,

закріпленням та використанням, у перевірці якості знань, умінь, навичок.

Учіння – власна навчальна діяльність учня. Учіння є процесом пізнавальної діяльності учнів, завдяки якій вони засвоюють системні знання, здобувають індивідуальний досвід пізнання, вміння самостійно ними оперувати, застосовувати навички й уміння, розвиваючи свій навик спілкування з учителем і учнями в класному і загальношкільному колективах.

Знання – цілісна система нагромаджених людством відомостей, фактів, наукових теорій, законів, понять.

Знання пов'язані з баченням комунікативної перспективи (якщо в процесі спілкування з іншими усвідомлюю себе як того, хто щось знає, то тим самим я визнаю наявність у мене готовності переко-нувати співрозмовника у цьому знанні, відстоювати це знання).

4. Закони дидактичного процесу. Об'єктом дидактики є процес навчання у всіх аспектах, а предметом дидактики визначається система відповідних відносин «викладач – студент», «студент – навчальний матеріал», «студент – інші студенти».

Завдання дидактики полягає у тому, щоб науково обґрунтувати зміст освіти, досліджувати і пояснювати закономірності процесу навчання і умови його оптимальної організації, розробляти і упроваджувати в педагогічну практику більш досконалі моделі навчального процесу, новітні технології, методики та методи навчання. Дидактика, як наука, аналізує залежності, що обумовлюють хід і результати процесу навчання, визначає методи, організаційні форми і засоби, що забезпечують результативність запланованої мети і завдань.

Процес навчання у вищій школі будується відповідно до законів, закономірностей та принципів навчання. Закони дидактичного процесу визначають стійкі внутрішні зв'язки, які відображають функціонування і розвиток процесу виховання і навчання:

Закон соціальної обумовленості цілей, змісту і методів навчання, який розкриває об'єктивний процес впливу суспільних відносин, соціального замовлення на формування виховання і навчання.

Закон виховного та розвиваючого навчання розкриває співвідношення між оволодінням знаннями, способами діяльності і всебічним розвитком особистості.

Закон обумовленості навчання та виховання – співвідношення між способами організації навчання, навчально-пізнавальною діяльністю студентів та їх результатами.

Закон цілісності та єдності навчального процесу, орієнтований на встановлення взаємозв'язків між елементами цього процесу (метою, завданнями, змістом, формами, методами, отриманими результатами).

Закон єдності та взаємозв'язку теорії і практики у навчанні.

Закон єдності та взаємообумовленості індивідуальної і колективної організації навчальної діяльності вихованців.

Поняття «закон» і «закономірність» не є тотожними, хоч і виражають відношення одного порядку. Поняття «закономірність» слід вживати і у тих випадках, коли необхідно підкреслити, що те чи інше явище виникло не випадково.

5. Закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Специфіка дидактичних закономірностей полягає в тому, що вони відображають стійкі залежності між елементами навчання – діяльністю педагога, діяльністю студента та змістом навчання. Закономірності навчання є об'єктивними – властивими процесу навчання за його суттю, та суб'єктивними – залежними від особистісних рис учасників педагогічного процесу і їх діяльності.

До об'єктивних закономірностей процесу навчання належать:

- зумовленість навчання суспільними потребами відображає стан розвитку держави, матеріалізується у тій частині національного доходу, який спрямовує держава на розвиток освіти. Це передбачає, що освічена, висококваліфікована, професійно компетентна особистість буде спроможною забезпечити свої матеріальні та духовні потреби, в повній мірі реалізувати свій творчий потенціал, сприяти розвитку суспільства.

- Залежність між метою навчання, змістом і методами навчання зумовлює ефективність досягнення мети навчального процесу.

- Виховний і розвивальний характер навчання реалізується через уміння педагога організовувати навчальний процес на засадах гуманізму з урахуванням відповідальності і свідомої дисципліни

студента, формування його позитивних якостей словом, авторитетом і власним прикладом викладача.

– Ефективність навчального процесу залежить від умов, у яких він протікає, якості навчально-матеріальної бази вищого навчального закладу.

До суб'єктивних закономірностей процесу навчання належать:

– процес навчання залежить від вікових, психологічних і реальних навчальних можливостей студентів.

– Ефективність процесу навчання залежить від рівня активності та відповідальності студента за якість навчальних досягнень. Сутність цієї закономірності полягає у тому, що результати навчання студента залежать від характеру навчально-пізнавальної діяльності та рівня розвитку мотиваційної сфери особистості молодшої людини.

– Характер взаємодії педагога і студента повинен мати цілеспрямований характер і забезпечувати єдність педагогічного керівництва і самодіяльності студентів.

– Знання можуть бути глибоко засвоєні лише тоді, коли оптимально і цілеспрямовано організована пізнавальна діяльність студентів. Міцнішому засвоєнню змісту навчального матеріалу сприяє систематично організоване повторення та введення вивченого матеріалу в систему вже засвоєного раніше змісту.

– Рівень і якість засвоєння знань за рівних умов (пам'ять, здібності, рівень підготовки студентів) залежать від урахування педагогом значущості для студентів засвоєного змісту, ефективного поєднання теорії і практики.

Результативність навчального процесу залежить від рівня психолого-педагогічної та методичної підготовки викладача.

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Назвіть мету та завдання методики викладання дисциплін.
2. Які функції та основні завдання педагогіки вищої школи?
3. Які основні категорії дидактики? Закономірності та принципи процесу навчання у вищому навчальному закладі?
4. Розкрийте сутність основних категорій дидактики.
5. Що зумовлює розвиток дидактики як науки?

Лекція № 5

Тема: Сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи. Зміст та складові педагогічної майстерності викладача

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів, що забезпечують ефективне вирішення наукових, професійних, особистісних проблем сутності педагогічної діяльності викладача; уміння доцільно використовувати структуру педагогічної діяльності, її зміст та структуру в роботі.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних знань, навичок, здібностей та якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати складові структури педагогічної майстерності та діяльності викладача.

Література

1. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. К 15 Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
2. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020. 85с
3. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
4. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова [та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

6. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; К.: Вища школа, 2006.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

План

1. Суспільна значущість професії викладача, його функції.
2. Поняття педагогічної діяльності, її структура.
3. Педагогічна майстерність викладача та ступені її розвитку.
4. Структура педагогічної майстерності викладача.

1. Суспільна значущість професії викладача, його функції.

Педагогічна доцільність діяльності викладача – це, по-перше, результат оволодіння психологічними та педагогічними знаннями, вміннями, навичками, а по-друге, наслідок раціонального використання особистого потенціалу, індивідуальності педагога в процесі педагогічної взаємодії, або самореалізацію особистості викладача в педагогічній діяльності, що забезпечує реалізацію особистості самого учня. Джерелом, яке забезпечує творчу активність майбутніх педагогів, є мотиви самоактуалізації особистості у сфері професійної діяльності. Механізмом виникнення таких мотивів є система професійно-ціннісних орієнтацій особистості педагога, в якій домінантну роль відіграє його гуманістична спрямованість діяльності та соціальна відповідальність. Призначення викладача – бути наставником у передаванні суспільного досвіду, сприяти соціальному розвитку. В процесі навчання педагог передає пізнавальний досвід, допомагаючи опанувати знаряддя праці – трудовий, організуючи взаємини у процесі діяльності людини – моральний.

Результати навчання та виховання студентів залежать від трьох чинників: хто навчає, кого навчають, як навчають, важко визначити, що найважливіше. Безумовно, величезною у справі виховання є роль викладача, його особистості.

І хоча головне завдання педагога – навчати і наставляти не змінювалося з плином часу, за змістом самого навчання і виховання можна прослідкувати **функції викладача**.

Традиційно на перше місце висувалася *навчальна (дидактична) функція викладача*. Вважалося, що він як носій знань передає

їх слухачам, і чим більше володіє ними сам педагог, тим краще засвоюють науку студенти. З часом, коли обсяг знань зріс, дидактична функція викладача почала формулюватися так: не передавати знання, а вчити, як здобувати їх. Діяльність викладача полягає не стільки у тому, що він несе інформацію студентам, скільки в умінні бути організатором її засвоєння, наставником у лабіринті знань.

Велику роль у діяльності викладача відіграє *розвивальна функція*. Суть її – у створенні сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу студента, для її саморозкриття, самоствердження. Найскладнішою є виховна функція. Бути вихователем – означає вміти трансформувати мету, яка сформована перед навчальним закладом, у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних якостей особистості у кожного студента. Визначальним при цьому є соціокультурний діалог у системі «викладач – студент» на основі її розуміння, прийняття і визнання.

Виховна функція полягає в організації діяльності, спрямованої на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільну і відповідальну самореалізацію. Зрештою, метою виховання є самовиховання молодшої людини, тобто спонукання її до керування своїм розвитком.

Функція життєзабезпечення. З нею пов'язане формування умов для особистісної самореалізації, задоволення базових потреб учителя і учнів.

Функція соціалізації. Зорієнтована вона на підготовку учнів до встановлення взаємних стосунків з людиною, колективом, реальним соціальним середовищем.

Складниками професіоналізму у будь-якій професії є компетентність та володіння системою вмінь. У педагогічній діяльності для професіоналізму необхідні певні особистісні якості, адже сам педагог є інструментом впливу на студента.

2. Поняття педагогічної діяльності, її структура. Метою педагогічної діяльності є виховання підростаючого покоління.

Педагогічна діяльність – це професійна активність педагога, спрямована на рефлексивне управління діяльністю учнів у навчально-виховному процесі за допомогою різних засобів педа-

гогічного впливу, створення умов для їх всебічного гармонійного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Діяльність – це форма активності, у процесі якої людина свідомо, відповідно до поставленої мети перетворює оточуючий світ і саму себе. При цьому вона уявляє кінцевий результат, якого хоче досягти, розробляє програму дій щодо досягнення цього результату, обирає засоби і способи діяльності, які дозволять їй це зробити, а по завершенні виконання діяльності звіряє її результати із запланованими й визначає, наскільки їй вдалося досягти поставленої мети. Зважаючи на це, структура діяльності складається з наступних компонентів: суб'єкт – той, хто виконує діяльність; об'єкт – на що спрямована діяльність суб'єкта; предмет – сукупність речей, процесів чи явищ, з якими суб'єкт реально чи ідеально взаємодіє у ході діяльності; мета – уявний результат діяльності, який планується досягти; завдання – конкретні кроки суб'єкта щодо досягнення мети; засоби – те, за допомогою чого виконується діяльність; результат – те, заради чого виконувалася діяльність. Діяльність педагога є складовою цілісної системи професійної діяльності, що має соціономічний характер і реалізується як управління фахівця у галузі освіти процесом самостійної діяльності учнів і студентів різних типів навчальних закладів з учіння, виховання, професійного й особистісного розвитку.

Метою професійної діяльності педагога є створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу. Вчитель має усвідомлювати унікальність і неповторність учня як індивідуальності, зважати на складність і неоднозначність процесу його становлення, свою відповідальність як фахівця. У співпраці вчителя й учнів розвиваються їх ділові та міжособистісні стосунки, відбувається вплив педагога на особистісний, інтелектуальний і діяльнісний розвиток учня (учнів), його саморозвиток й самовдосконалення. Така діяльність передбачає здатність педагога оцінювати свою роль в успіхах дітей, їх моральному становленні, готовність захоплюватись досягненнями учня, успіхами колег, школи, віддачею батьків.

Існує кілька підходів до розуміння будови педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний.

Структура педагогічної діяльності містить такі складові: мету, мотиви, об'єкт, суб'єкт, функції, засоби та результат.

Мета діяльності педагога – формування творчої особистості в процесі навчання та виховання. З психологічного погляду мета – це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом (О. Леонтьєв). Результат діяльності демонструє зміни, що відбуваються з об'єктом під час взаємодії людини з ним.

Мотив педагогічної діяльності – це внутрішній рушій, що спонукає педагога до професійної діяльності. Мотивами можуть бути ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності педагога. Визначені особливості педагогічної діяльності дають підстави розглядати її як своєрідну мету-діяльність, тобто як таку, що надбудовується над діяльністю студента. Йдеться про особливу позицію викладача в системі взаємодії зі студентами. Її суть полягає в тому, щоб організувати й контролювати діяльність студента, який виступає як об'єкт власної навчально-пізнавальної діяльності.

Об'єктом педагогічної діяльності викладача є студент. Він пасивний і залежить від активності *суб'єкта* – ініціатора й організатора процесу перетворення. Але особливістю об'єкта є те, що він одночасно виступає і суб'єктом, активним учасником навчально-виховного процесу.

У діяльності викладача науковці виокремлюють такі *функції*: конструктивну, організаторську, гностичну комунікативну.

Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежить від використаних *засобів*, що поділяються на дві групи: матеріальні (обладнання, меблі, ТЗН тощо); нематеріальні (методи, прийоми, форми, види роботи з учнями).

Особливої уваги заслуговує такий компонент педагогічної діяльності як *результат*. Основною відмінністю результату педагогічної діяльності є те, що він віддалений у часі і невизначений.

3. Педагогічна майстерність викладача та ступені її розвитку. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності, як гуманність, науковість, педаго-

гічна доцільність, результативність, демократичність, творчість, оригінальність тощо. Вона ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Прояв майстерності полягає в успішному вирішенні професійно-педагогічних завдань та високому рівні організації навчально-виховного процесу.

Поняття «майстерність професійно-педагогічної діяльності» є близьким за сутністю до поняття «педагогічна майстерність», оскільки, за визначенням провідних вчених у галузі педагогіки Н. Кузьміної та М. Кухарева, педагогічна майстерність – це високий рівень педагогічної діяльності, який виявляється у тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів. Водночас, звернемо увагу на деяку відмінність змісту цих понять: перше з них є характеристикою рівня професійно-педагогічної діяльності, а інше – рівня володіння цією діяльністю педагога професійної школи, його інтегрованої особистісної якості, що забезпечує досягнення цього рівня.

Педагогічну майстерність можна визначити як максимально повний прояв педагогом свого індивідуального потенціалу, його творчої самореалізації в професійній діяльності, яка забезпечує високий кінцевий результат в плані створення аналогічних умов для прояву індивідуальності учнів, їх самореалізації у навчальній діяльності.

Ступені педагогічної майстерності (М. Фіцула):

Перший ступінь – професіоналізм. Ним володіє випускник вищої школи, готовий до педагогічної діяльності. Пізніше педагог починає самостійну роботу в навчальному закладі, де продовжується процес його професійного зростання, вдосконалення, інтенсивно і цілеспрямовано. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми, оволодіння педагогічним досвідом досвідчених колег, систематичного підвищення кваліфікації (семінари, курси, науково-методичні конференції тощо). Поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-

педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал.

Другий – педагогічна майстерність – постійне прагнення до творчості, до пошуку, до відкриття нових педагогічних засобів, прийомів, власних методик.

Третім ступенем педагогічної майстерності є педагогічне новаторство. Викладач-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює власні персонал-технології.

Майстерність – найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень.

Елементарний рівень – на цьому рівні педагог, як правило, спирається на досвід викладачів-майстрів, володіє предметом викладання, але йому не вистачає спрямованості на розвиток студентів, техніки організації діалогу. При цьому продуктивність роботи низька.

Базовий рівень – викладач вже володіє основами педагогічної майстерності: гуманістичною спрямованістю, побудовою відносин зі студентами і колегами на позитивній основі. Методично правильно будується навчальний процес.

Досконалий рівень – характерні чітка спрямованість дій викладача, їх висока якість, співпраця в спілкуванні, планування і організація діяльності на тривалий час з метою розвитку особистості, самокритичне ставлення до власного досвіду, самовизначення позитивних і негативних сторін у своїй педагогічній діяльності.

Творчий рівень є найвищим у педагогічній майстерності. Викладач ініціативно і творчо підходить до професійної діяльності, є генератором ідей. Він здатний відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Його діяльність відрізняється оригінальністю прийомів взаємодії з опорою на рефлексію.

Таким чином, педагогічна майстерність – це сукупність певних якостей особистості, обумовлених психолого-педагогічною підготовкою і здатністю оптимально вирішувати педагогічні завдання.

4. Структура педагогічної майстерності викладача. Думки В. Сухомлинського про педагога-майстра знайшли своє втілення у *структурі педагогічної майстерності* (І. Зязюна):

– **гуманістична спрямованість особистості вчителя:** ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на особистість вихованця і навчально-виховний колектив, на мету педагогічної діяльності, на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин;

– **професійне знання:** знання предмета викладання, його методики, педагогіки і психології; змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання та вміння студентів, навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

– **педагогічні здібності:** комунікативні (повага до людей, доброзичливість), перцептивні (професійна передбачуваність, емпатія, педагогічна інтуїція), динамічні (здатність до вольового впливу і логічного переконання), емоційно-почуттєві (здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях), оптимістичного прогнозування;

Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно взаємодіють, комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей в певному напрямі, зближуватися з ними,

здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

– **педагогічна техніка** (форма організації поведінки вчителя):

1) уміння володіти собою (поставою, мімікою, жестами, пантомімікою), керувати емоційними станами (знімати зайве психічне напруження, викликати стани творчого самопочуття), техніки мови (дихання, голосу, дикція, темп мовлення); 2) вміння співпрацювати з кожним учнем і всім класом у процесі вирішення педагогічних завдань (дидактичних, організаторських, контактної взаємодії, стимулювання діяльності вихованців тощо); 3) уміння впливати на інших (вербальні, невербальні засоби спілкування).

До професійних знань науковці уналежують *професійну компетентність, професіоналізм*. Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок). Особливостями професійних знань є їх комплексність (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії), нахненність (висловлення власного погляду, розуміння проблеми, своїх міркувань).

Професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань.

Педагогічний професіоналізм – уміння вчителя мислити та діяти професійно. Охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам педагогічної професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним. Для активного співробітництва з вихованцями педагогу необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вміння оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад у школярів. Він повинен володіти широким арсеналом інтелектуальних, моральних та духовних засобів, що забезпечують педагогічний вплив на учня. До інтелектуальних засобів нале-

жать кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей учня. До моральних – любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що складає основу професійної етики вчителя. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

Критерії майстерності педагога: доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (характер взаємовідносин з усіма учасниками виховного процесу), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності).

Контрольні запитання для перевірки досягнення результатів навчання

1. Яка сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи?
2. Охарактеризуйте зміст та складові педагогічної майстерності викладача.
3. Поясніть поняття педагогічної діяльності, її функції та структура
4. Які провідні складові педагогічної майстерності?

Лекція № 6

Тема: Педагогічне спілкування – основа професійної діяльності викладача.

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь організовувати педагогічне спілкування, дотримуючись його складових; формувати навички студентів дотримуватись доцільного стилю педагогічного спілкування в своїй професійній діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Знати специфіку педагогічного спілкування, його ознаки, функції та види.

2. Вміти моделювати педагогічне спілкування та підтримувати діалогічну взаємодію.

3. Правильно використовувати стилі педагогічного спілкування.

Література

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навчальний посібник. К.: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. К 15 Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
3. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020. 85с
4. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
5. Педагогічна майстерність: І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Педагогічне спілкування: цілі та цінності. Іван Цимбалюк. Управління освітою. 2003. № 7. С. 8–13.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КіМ, 2012. 304 с.

План

1. Поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види.
2. Педагогічне спілкування як діалог.
3. Контакт у педагогічному діалозі.
4. Структура педагогічного спілкування.
5. Стил ь педагогічного спілкування.

1. Поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами в процесі навчання та виховання, яке має певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію навчальної діяльності та відносин між педагогом і студентом у колективі. Викладач постійно підтримує контакт з аудиторією та реалізує комплекс

комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на таких рівнях: емоційний, поверховий рівень, що визначає зручність ситуації спілкування; когнітивний рівень – пов'язаний з предметним боком спілкування; соціально-психологічний рівень – визначає міжособистісні і групові стосунки педагога зі студентами.

Оскільки педагогічний процес передбачає взаємодію викладача і студента, вміння спілкуватися – одна з неодмінних умов досягнення педагогічної майстерності. Педагогічне спілкування є основною формою здійснення педагогічного процесу.

Основна його мета полягає як у передачі суспільного і професійного досвіду (знань, умінь та навичок) від педагога студентам, так і в обміні особистісними знаннями, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються, і життям в цілому. При спілкуванні відбувається становлення (тобто виникнення нових властивостей та якостей) індивідуальності як студентів, так і педагога.

Специфіка педагогічного спілкування, перш за все, виявляється в його спрямованості не тільки на саму взаємодію і на студентів з метою їх особистісного розвитку, але й, що є основним для самої педагогічної системи, на організацію засвоєння навчальних знань і формування на цій основі вмінь та навичок. Унаслідок цього педагогічне спілкування характеризується потрійною спрямованістю: на саму навчальну взаємодію; на студентів (їх актуальний стан, перспективні лінії розвитку); на предмет засвоєння.

Для продуктивної комунікативної діяльності викладачеві необхідно оволодіти комунікативною структурою усього освітнього процесу. Це вимагає вмінь одночасно вирішувати дві проблеми: конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), свої відносини зі студентами, тобто стиль спілкування, конструювати виразні засоби комунікативного впливу.

Педагогічне спілкування потребує від викладача спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття морального досвіду, педагогічної мудрості в організації стосунків із студентами, колегами у різних сферах навчально-виховного процесу. Залежно від змісту і сфери функціонування, воно може бути професіональним і непрофесіональним за якісними ознаками.

Професійне педагогічне спілкування – комунікативна взаємодія педагога зі студентами, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків.

Непрофесійне педагогічне спілкування, навпаки, породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення, виникає стійке негативне ставлення і до викладача, і до навчання. Розвивається почуття пригніченості предметом – насправді ж викладачем.

Суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування – принцип його ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагога та студентів, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним (Л. Петровська).

Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого. Враховуючи право кожного на вибір, ми повинні прагнути не нав'язувати думку, а допомогти іншому обрати власний шлях розв'язання проблеми. У конкретній ситуації це може реалізуватися за допомогою різних прийомів.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників. Хоча викладач і студенти нерівні соціально (різний життєвий досвід, ролі у взаємодії), проте для забезпечення активності студента, можна сподіватися на розвиток його особистості, слід уникати домінування педагога і визнавати право студента на власну думку, позицію, бути готовим самому також змінюватися. Студенти хочуть, щоб з ними радилися, зважали на їхні міркування, і завдання викладача – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність стати на позицію співрозмовника. Це спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери дослухаються один до одного, поділяють почуття, співпереживають.

4. Нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком відходу від суто рольової позиції викладача. Особистісно орієнтоване

спілкування викладача передбачає виконання нормативно заданих функцій із виявом особистого ставлення, своїх почуттів. Головна мета впливу – розвиток студентів.

Психологічний портрет особистісно орієнтованого викладача є таким: він відкритий і доступний для будь-якого студента, не викликає в них страху, дає їм можливість висловлювати свої думки і почуття, відвертий у своїх поглядах;

– демонструє студентам цілковиту довіру до них, не принижує їхньої гідності; щиро цікавиться життям студентів, не байдужий до їхніх проблем, справедливий; виявляє емпатійне розуміння – бачення поведінки студента його ж очима; надає студентам реальну допомогу.

2. Педагогічне спілкування як діалог. Залежно від орієнтації (особистісна чи рольова), взаємозвернення (відкрите чи закрите), активності учасників педагогічне спілкування може розвиватися за двома основними типами: як діалогічне або монологічне. У монологічному спілкуванні: одні наказують, диктують, інші – пасивно сприймають цей вплив; у діалогічному – активні всі, хто бере участь у конструктивному співробітництві.

Діалог педагогічний – це дія у педагогічному процесі, яка дає кожному партнерові можливість самовираження у спілкуванні.

Діалогічне педагогічне спілкування – це тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії викладача та студентів.

Сутність суб'єкт-суб'єктного принципу детермінує основні ознаки діалогічного педагогічного спілкування, які і є критеріями його визначення.

1. Визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів. Ця ознака є сутністю суб'єкт-суб'єктних стосунків. У педагогічному спілкуванні це визнання активної ролі, реальної участі вихованця у процесі виховання.

2. Домінанта педагога на співрозмовникові і взаємовплив поглядів. Особистісна рівність у педагогічному діалогічному спілкуванні передбачає різні позиції його учасників стосовно їхніх інтересів. Звичайно, студент перебуває в колі своїх потреб

і діє в напрямі задоволення власних прагнень (самоутвердитися, пізнати тощо), а викладач у професійному спілкуванні має спрямовувати свої інтереси на потреби іншого. Практика свідчить, що викладач у спілкуванні може зосереджувати свої інтереси на певних об'єктах (центрація): власних вимогах (мене не слухає), потребах справи (швидше закінчити прибирання території), інтересах колег (вчитель завжди має рацію) і власне на потребах студентів.

3. Студент, його особистість стає цікавим і важливим для педагога. Він уважний до реакції вихованця, будує свою взаємодію в площині інтересів співрозмовника і пропонує шляхи розв'язання проблем залежно від його потреб. Звернення педагога в діалозі завжди має установку на відповідь партнера, яку він цінує, приймає з визнанням права на його особисту позицію у взаємодії.

3. Контакт у педагогічному діалозі. Педагогічне спілкування з точки зору Платонова К. К. «це взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та вміннями, а також результатами діяльності». Зимня І. О. розглядає педагогічне спілкування «як форму навчальної співпраці, що є умовою оптимізації навчання та розвитку особистості тих, хто навчається». С. С. Степанов тлумачить педагогічне спілкування як специфічну міжособистісну взаємодію педагога і вихованця, за допомогою якої відбувається засвоєння знань та становлення особистості в навчально-виховному процесі.

Діалог будується через контактну взаємодію. Контакт у спілкуванні – це знакообмін між особистостями, який визначає їхню поведінку (А. Добрович). Причому знакообмін характеризується взаємною спрямованістю партнерів (за К. Бюллером). Тому контактом доцільно називати не будь-який знакообмін, а той, що зумовлює спільність психічного стану людини з іншою людиною. Цей стан супроводжується взаємною зацікавленістю сторін, взаємною довірою (І. Зимня).

Контакт у педагогічному діалозі – це особливий стан єднання педагога та студентів, який характеризується взаєморозумінням, співпереживанням і готовністю до взаємодії. Звичайна позиція

педагога – дорослий, налаштований на ділову взаємодію. Саме ця позиція проєктує в студентів рівноправного партнера, створює атмосферу довіри. Прийоми її реалізації можуть бути такі: «Я хочу порадитися з вами...»; «Давайте обміркуємо, вирішимо...» тощо.

4. Структура педагогічного спілкування. Викладач має правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку він обирає для організації структури спілкування і яка є завданням та особливістю педагогічної ситуації. За В. Кан-Каликом, є чотири етапи комунікації, що становлять *структуру педагогічної взаємодії*.

1. Моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап). Це перший етап, у якому закладаються обриси майбутньої взаємодії: планування й прогнозування змісту, структури, засобів спілкування, передбачають можливі способи комунікації, прогнозування сприймання співрозмовником змісту взаємодії. Зміст його містить визначення мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та аналіз ситуації (що сталося?). Викладач повинен залучити студента до взаємодії, створення творчої атмосфери, відкрити простір для його індивідуальності. Для цього потрібні вміння сприймати і відповідно оцінювати людину; відновлення в комунікаційній пам'яті попередніх особливостей спілкування з цією аудиторією; уточнення особливостей спілкування в нових комунікативних умовах діяльності.

2. Початковий етап спілкування – встановлення емоційного і ділового контакту в педагогічній взаємодії. В. Кан-Калик називає цей етап «комунікативна атака», у цей час здобувається ініціатива, що дає змогу керувати спілкуванням. Для того щоб цей етап був вдалим, викладач має добре володіти культурою і технікою мовлення. Ініціативу викладача в спілкуванні забезпечують: чіткість організації початкового контакту зі студентами; оперативність у переході від організаційних процедур до ділової комунікації; відсутність проміжних зон між організаційними і змістовими аспектами взаємодії; оперативність у досягненні соціально-психологічної єдності зі студентами; переборення ситуативних негативних наста-

нов на окремих студентів; організація цілісного контакту з усіма студентами; реалізація вербальних і невербальних засобів комунікації; вияв особистої прихильності до студентів; розуміння ситуативної внутрішньої налаштованості студентів і врахування її у процесі комунікації, введення на початковому етапі взаємодії завдань і питань, які мобілізують аудиторію; формулювання мети діяльності і демонстрація шляхів її досягнення; стислий виклад цікавого факту, історії, зіставлення різних поглядів;

3. Керування спілкуванням – свідомо і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до визначеної мети. Здійснюється обмін інформацією, оцінками з приводу цієї інформації, взаємооцінювання співрозмовників. Створюється атмосфера доброзичливості, щоб дати студенту змогу вільно виявляти своє «Я», отримувати задоволення від спілкування, підтвердження своїм соціально значущим потенціям. Викладач спонукає студентів до самостійного аналізу подій, фактів. На початку взаємодії важливо встановити цілісний контакт зі студентами, привернути їх увагу. Водночас він організує простір навчальної взаємодії: готує наочні засоби навчання, дидактичні матеріали тощо, чим актуалізує увагу студентів, спонукає їх до участі в навчально-пізнавальній діяльності.

4. Аналіз спілкування – співвіднесення мети, засобів, результатів взаємодії, а також моделювання подальшого спілкування. Це етап самокоригування.

На кожному етапі взаємодії педагогові слід дбати про: формування почуття «ми», демонстрацію єдності поглядів (усуває бар'єри, об'єднує для досягнення спільної мети); встановлення особистісного контакту, за якого кожен учень відчуватиме, що звертаються саме до нього (реалізують мовними засобами, називаючи ім'я, повторюючи вдало висловлене міркування учня); невербальний візуальний контакт; демонстрацію власного ставлення (виявляється в усмішці (відкритій, невимушеній чи скептичній); інтонації (дружній, сухій, безапеляційній); експресивності рухів (спокійних, стриманих чи зневажливих, нервових), психологічній дистанції (довірі, конфронтації); яскравих цілей спільної діяльності (викликає зацікавленість співрозмовника, почуття причетності до

справи, єдності); вияв розуміння внутрішнього стану учнів (свідчить про зацікавленість у взаємодії, взаєморозумінні); постійний інтерес до учнів (потребує вміння слухати учнів, зважати на їх думку, співпереживати, зосереджувати увагу на позитивному, тобто робити все, що підтримує позитивні наміри учня); створення ситуації успіху (потрібна для сприятливого психологічного настрою під час взаємодії; створюють її постійною похвалою потенційних можливостей учнів).

5. Стиль педагогічного спілкування. *Стиль – це усталена система способів та прийомів, які використовує педагог у взаємодії.* Вона залежить від особистісних якостей педагога професійної діяльності в цілому і параметрів ситуації спілкування. Існує декілька відомих та загальноприйнятих класифікацій стилів педагогічного спілкування. Розглянемо деякі з них.

Класифікація за М. Березовіним, Я. Коломинським: **активно-позитивний** – емоційно-позитивне ставлення до студентів і педагогічної діяльності; **ситуативний** – емоційна нестабільність (під впливом конкретних ситуацій у поведінці викладачів проявляються риси позитивного і негативного стилю); **активно-негативний** – відверта емоційно-негативна спрямованість, що проявляється в різкості, акцентуванні уваги на недоліках студентів, частих зауваженнях і покараннях; **пасивно-негативний** – властивий педагогам, які не так відверто проявляють негативне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що реалізується в прихованій неприязні педагогів до студентів, байдужості до їх успіхів і невдач.

Класифікація за К. Левіним: **авторитарний стиль** – це диктаторський стиль, при якому викладач спирається виключно на власну точку зору, а студенти пасивні виконавці його розпоряджень, які не мають права на самостійність та ініціативу. Головними формами взаємодії такого стилю є наказ, вказівка, інструкція, догана; **ліберальний стиль** є повною протилежністю авторитарному. Цей стиль часто називають формальним або стилем потурання, оскільки педагог-ліберал при виконанні своїх професійних обов'язків завжди прагне зайняти позицію невтручання, обмежитися лише виконанням суто викладацьких функцій. Звичайно це призводить

до втрати контакту зі студентами і контролю за ними, нездатності впливати на процес їх становлення; *демократичний стиль* є найбільш ефективним у педагогічній діяльності. Він заснований на повазі до особистості студента і орієнтований на стимулювання активності студентів, самоорганізацію і самоуправління особистості та колективу. Базується на прагненні донести мету діяльності до свідомості студентів, залучити їх до участі у спільній діяльності. Основними способами взаємодії є заохочення, порада, інформування, координація, що розвиває в студентів упевненість, ініціативність. Демократичне спілкування – це діалог «на рівних».

Класифікація, що базується на обставинах та індивідуальних характеристиках учасників педагогічного спілкування, за В. Кан-Каліком:

спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю – активно-позитивне ставлення до студентів, любов до справи, співроздуми та співпереживання щодо спільної діяльності;

спілкування, що ґрунтується на дружньому ставленні – позитивне сприйняття студентами викладача, який виявляє приязнь, повагу до студентів;

дистанційне спілкування – позитивне ставлення педагога до студентів не дає йому змоги уникнути авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної роботи. Певна дистанція між викладачем та студентом необхідна, але вона не може бути головним критерієм у стосунках;

спілкування-залякування – негативне ставлення до студентів і авторитарність. Педагог прагне завоювати авторитет, але не шукає доцільних способів організації взаємодії.

спілкування-загравання. Воно поєднує позитивне ставлення до дітей з лібералізмом. Педагог прагне завоювати авторитет, хоче подобатися дітям, але не намагається відшукати доцільних способів організації взаємодії. Це задовольняє честолюбність незрілого педагога, але справжньої користі йому та дітям не приносить.

Запорукою продуктивного стилю педагога є його спрямованість на дитину, захопленість своєю справою, професійне володіння організаторською технікою, делікатність у стосунках. На цих засадах формується педагогічний такт, що полягає у творчому вмінні

обирати в кожному конкретному випадку такий стиль поведінки, такий підхід (за допомогою слова, вчинків, тону, погляду, жестів, міміки тощо), які оберігають честь і гідність учнівського колективу, кожного учня, не принижуючи й не возвеличуючи його.

**Контрольні запитання
для перевірки досягнення результатів навчання**

1. Що включає педагогічне спілкування, його особливості?
2. Охарактеризуйте структуру педагогічного спілкування.
3. Що називають стилем педагогічного спілкування?
4. Проаналізуйте класифікації стилів педагогічного спілкування.

Лекція № 7

**Тема: Взаємодія викладача та аудиторії.
Методика та техніки педагогічної взаємодії**

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок з інноваційних педагогічних технологій, взаємодії викладача та аудиторії, культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання та техніки педагогічної взаємодії.

Результати навчання

Після лекції здобувач аспірант буде (спроможний):

1. Ініціативно приймати обґрунтовані самостійні рішення, що виникають в ході аналізу відповідних матеріалів.
2. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення професійних якостей в процесі здійснення професійної діяльності.
3. Правильно використовувати техніки педагогічної взаємодії.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.

2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч.пос. Одеса: Фенікс, 2020. 85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

План

1. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії викладача та аудиторії.
2. Об'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії.
3. Критерії педагогічної діалогічної взаємодії.
4. Техніки педагогічної взаємодії.

1. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії викладача та аудиторії. Взаємодія з аудиторією – це спільність психологічного стану викладача і його слухачів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями в процесі їх сумісної інтелектуальної роботи. Ця взаємодія визначається двохсторонньою зацікавленістю й довірою. Засвоєння будь-якої інформації неможливе без участі емоційно-чуттєвого апарата. Існує три групи характеристик аудиторії.

Перша з них – *формально-ситуативна*, яку становлять такі ознаки, як місце проведення лекційного, семінарського, практичного або лабораторного заняття, розмір аудиторії (як за кількістю слухачів, такі за площею приміщення, умови спілкування, час виступу.

Другу групу складають *соціально-демографічні* характеристики слухачів: соціальний статус, рівень освіти і культури, про-

фесійна характеристика, матеріальне становище, соціальне походження, стать, вік тощо. Ці дані допоможуть зорієнтуватися в потребах та інтересах аудиторії, у настрої студентів, підготувати їх до сприйняття інформації.

Третю групу становлять суто *психологічні* характеристики студентів. Щоб орієнтуватися в них, викладачу необхідна сукупність знань про психічні процеси (пізнавальні, вольові, емоційні) психічні стани (бадьорість чи пригніченість, працездатність чи втома, зосередженість чи розсіяність психічні властивості особистості (спрямованість, темперамент, характер, здібності психічні утворення, надбання (знання, навички, уміння, звички. Психологічні якості аудиторії увага, сприйняття, пам'ять (запам'ятовування під час заняття.

2. Об'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії.

Організація аудиторії за допомогою збудження в неї певного емоційного стану, як правило, ускладнюється перешкодами при встановленні інформаційного (передавального і сприймаючого) контакту між реципієнтом і комунікатором, тобто викладачем і студентською аудиторією. Перешкод існує багато – і суб'єктивних, і об'єктивних.

Суб'єктивні – виникнення яких залежить від рівня підготовки викладача, знання матеріалу, уміння визначати характеристику аудиторії тощо. Тобто ці перешкоди ніби задаються самим вчителем, і для того, щоб їх здолати, треба краще готуватися до виступу.

Об'єктивні – які змінити викладач не може, адже вони походять із наших психологічних властивостей, можна лише враховувати і знаходити способи організації студентської аудиторії.

Першою з об'єктивних психологічних перешкод є *інерція включеності*. Це такий стан людини, аудиторії, коли вони ще знаходяться у своїх думках, проблемах і не можуть одразу активно слухати, сприймати лектора.

Друга перешкода – *висока швидкість розумової діяльності*. Людина думає у 4 рази швидше, ніж викладає свої думки і знання. Коли викладач говорить, інтелект студентів велику частину часу вільний і може відключатися від промови лектора.

Третя – *нестійкість уваги*. Увагу може відвернути і зовнішність педагога, його голос, манера говорити, оформлення приміщення тощо.

Четверта перешкода – *антипатія до чужих думок*. Студенти часто звикають до своїх точок зору, їм зручніше і легше дотримуватися логіки свого міркування, тому у них утворюється стійке несприйняття точки зору викладача, іноді це породжує реакцію незгоди з боку студентів.

Бар'єри в спілкуванні (перешкоди, що спричиняють опір партнера впливу співрозмовника) часто виникають непомітно, спершу вчитель може навіть не усвідомлювати їх, але з часом вони дуже ускладнюють спілкування. На особливості взаємодії між учителем і учнем впливають соціальний, фізичний і смисловий (когнітивний), психологічний та інші фактори. Відповідно до цього розрізняють бар'єри в спілкуванні.

Соціальний бар'єр зумовлений переважанням рольової позиції вчителя в системі педагогічної взаємодії. Учитель навмисно демонструє перевагу над учнем і свій соціальний статус. Нейтралізує цей бар'єр прагнення не протиставляти себе учням, а підносити їх до свого рівня, не нав'язувати свої позиції, а бути радником.

Фізичний бар'єр пов'язаний з організацією фізичного простору під час взаємодії. Неправильно організований простір призводить до ізольованості вчителя, який неначе віддаляє себе від учнів, намагаючись «сховатися» за стіл, стілець тощо. Усувають такий бар'єр скороченням дистанції, відкритістю в спілкуванні.

Смисловий бар'єр пов'язаний з неадаптованим до рівня сприйняття школярів мовленням учителя, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, що надаються без коментарів і пояснень. Це знижує їх інтерес до матеріалу, утворює дистанцію у взаємодії. Смисловий бар'єр можна прибрати за умови уважного ставлення до свого мовлення, ретельної підготовки до уроку.

Естетичний бар'єр зумовлений несприйняттям співрозмовником зовнішнього вигляду, особливостей міміки. Самоконтроль дає змогу його усунути.

Емоційний бар'єр виникає за невідповідності настрою, присутності негативних емоцій, що деформують сприймання. Долають його за допомогою усмішки, чуйного ставлення до співрозмовника.

Психологічний бар'єр виявляється як негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду, розбіжність інтересів партнерів комунікації тощо. Усувають його за допомогою переорієнтації уваги з особистості на роботу, оптимістичного прогнозування подальшої діяльності. Найтиповішими є такі психологічні бар'єри: розбіжність настанов (учитель приходить на урок захоплений своїм задумом, а учні байдужі, незібрані, неуважні, унаслідок чого він дратується, нервує); боязнь класу (притаманна учителям-початківцям, які володіють матеріалом уроку, але побоюються безпосереднього контакту з дітьми); поганий контакт (учитель уникає взаємодії з учнями; поводить «автономно», наприклад, пише пояснення на дошці); звуження функцій спілкування (переважає інформаційна, залишаються поза увагою соціально-перцептивні, комунікативні функції); негативна установка (упереджене негативне ставлення вчителя до класу, невстигаючих учнів, порушників поведінки); боязнь педагогічних помилок (запізнитися на урок, неправильно оцінити відповідь учня тощо); наслідування (молодий учитель наслідує манери спілкування іншого педагога, не враховуючи власної педагогічної індивідуальності).

3. Критерії педагогічної діалогічної взаємодії.

Для того щоб педагогічне спілкування мало всі ознаки діалогічної взаємодії, воно повинно відповідати таким критеріям:

1. *Визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра між партнерами.* Ця ознака, будучи сутністю суб'єкт-суб'єктних відносин, передбачає визнання активної ролі, участі учня в процесі виховання. За таких обставин педагог та учень діють як партнери, спільно організовуючи пошук, діяльність, аналізуючи та виправляючи помилки. Педагог не зводить своїх дій до оцінювання поведінки учня і вказівок на необхідність і способи її поліпшення. Він надає учневі інформацію, а той повинен сам учитися оцінювати свої дії. Йдеться не про усунення оцінного судження, а про зміну його авторства, що забезпечує співробітництво, рівність та активність обох сторін.

2. *Зосередженість педагога на співрозмовникові і взаємовплив поглядів.* Особистісна рівність у діалогічній взаємодії передбачає

різні позиції його учасників. Учень діє в напрямі задоволення власних прагнень (намагання самоутвердитися, пізнати нове тощо), а викладач – зосереджує свої зусилля на потребах учня, його меті, мотивах, точці зору, рівні підготовки до діяльності. В організації взаємодії важливе використання прийомів атракції (притягування) – сприйняття позиції людини, до якої сформувалося позитивне ставлення (почуття симпатії, дружби, любові).

Завоюванню симпатії сприяють: використання прийому «власного імені» (його звук підсвідомо викликає приємні емоції, свідчить про повагу до особистості); привітна, щира усмішка (підбадьорює, заохочує), сигналізує: «я твій друг»; приховування негативних емоцій (навіть цілком справедливих, зрозумілих); використання механізмів навіювання (переконання); акцентування на позитивних рисах (прийом компліменту); терпляче, з розумінням і співчуттям, вислуховування співрозмовника, що дає змогу задовольнити потребу в самовираженні, формує позитивне ставлення до вчителя.

Зосередженість на співрозмовникові передбачає готовність змінювати свої наміри, думки відповідно до зустрічних реакцій. Уважний до реакції вихованця педагог досягає взаємодії в площині інтересів співрозмовника, пропонує шляхи вирішення проблем залежно від його потреб.

Уміння бачити ситуацію не тільки з власної точки зору, а й очима дитини, є дуже важливим, у формуванні цієї здатності велике значення має інтуїція – здатність бачити особливості іншої людини через безпосереднє споглядання, без логічної аргументації. Процес міжособистісного розуміння тісно пов'язаний з емоційною сферою. Почуття, співчуття та співпереживання допомагають адекватніше розуміти інших людей. Уміння сприйняти почуття іншого як власні, здатність до емоційного відгуку – необхідний компонент педагогічного спілкування та специфічний засіб пізнання людини людиною.

3. Персоніфікована манера висловлювання («Я вважаю», «Я гадаю», «Я хочу порадитися з вами»). Згідно з її вимогами діалог передбачає відкриту позицію. Вона є важливим критерієм діалогічної взаємодії, який передбачає виклад інформації від першої особи, звернення педагога та учнів до особистого досвіду,

висловлення не лише предметної думки, а й ставлення до неї, що разом з іншими чинниками забезпечує взаємодію.

4. *Поліфонія взаємодії.* Кожен учасник комунікації може викласти власну позицію, розповісти, що його хвилює, шукати рішення у процесі взаємодії з урахуванням думок кожного учасника. Це можна реалізувати за допомогою таких засобів: уточнення («Я хочу перевірити, чи правильно я тебе зрозумів, будь ласка, повтори ще раз»), перефразування («Як я зрозумів, ти маєш на увазі, що...»), відображення почуттів («Мені здається, я розумію, що ти відчуваєш при цьому»), резюмування («Якщо підсумувати те, що ти сказав...»). Вчитель має вказати, що він може помилятися, а тому готовий до взаєморозуміння своїх думок, ставлень, оцінок, висновків, перегляду взаєморозуміння. Поліфонія взаємодії є антиподом монологічного спілкування, яке репрезентує лише думку вчителя. В індивідуальній бесіді поліфонія реалізується у формі розвиваючої допомоги, тобто вчитель не прагне вирішити проблеми учня, залишаючи простір для власних зусиль, праці душі.

5. *Двоплановість позиції педагога в спілкуванні.* Педагог веде діалог не лише з партнером, а й із собою, аналізуючи ефективність втілення власного задуму. Це сприяє збереженню його ініціативи під час спілкування, а ігнорування цього критерію руйнує доброзичливу атмосферу спілкування.

4. **Техніки педагогічної взаємодії** – це форма організації поведінки педагога, система відпрацьованих професійних прийомів, що забезпечують його здатність використовувати свій психофізичний апарат як інструмент виховного впливу.

Педагогічна техніка охоплює прийоми володіння викладачем своїм фізичним, психічним, емоційним станом; голосом, мімікою, пантомімікою, а також прийоми і способи впливу на інших за допомогою вербальних і невербальних засобів. Залежно від спрямованості педагогічного впливу педагогічна техніка поділяється на зовнішню (дозволяє педагогу впливати на особистість та колектив: організовувати педагогічний контакт, управляти педагогічним спілкуванням, спонукати учнів до продуктивної праці) та внутрішню (пов'язана з уміньми педагога керувати своєю поведінкою і діяльністю: створити творче самопочуття, активізувати свою увагу).

Техніка педагогічного спілкування – передбачає: 1. Дотримання спокійного, доброзичливого тону в спілкуванні: вміння вислуховувати, задавати запитання, аналізувати зміст мовлення партнера по спілкуванню, розуміти мотиви його комунікативної поведінки, орієнтуватися в ситуації спілкування. 2. Прагнення до встановлення психологічного і зорового контакту з іншими суб'єктами педагогічної взаємодії: дивитися на аудиторію, бачити і розуміти реакцію учнів, батьків і колег. 3. Вміння зацікавити їх своєю розповіддю, виступом: володіння вільним, зв'язним і логічним мовленням: зовнішній вияв готовності і бажання спілкуватися; вміння передавати своє ставлення до навчального матеріалу, викликати в учнів інтерес до нього.

Важливою складовою техніки педагогічного спілкування є *техніка педагогічного навіювання* – володіння педагогом способами і прийомами цілеспрямованого психологічного впливу на підсвідомість вихованців, який спонукає їх до досягнення визначеної педагогічної мети. *Переконання* – логічно обґрунтоване впровадження у свідомість слухачів певних положень. За допомогою переконань можна досягти перебудови свідомості, мотивів діяльності, сформувані бажання, змінити спосіб життя особистості. Саме переконання – провідний метод виховання і навчання.

Зовнішнім проявом наявності або відсутності контакту між лектором і слухачами є їх поведінка під час виступу. Так, увага студентів, погляди і жести схвалення, робоча, регульована самим лектором тиша в аудиторії свідчать, що слухачі включені в загальну з викладачем активну розумову діяльність. Якщо викладачу вдається встановити контакт із студентською аудиторією, він говорить природно, у звичній манері, в мові чувається впевненість, він користується прямими звертаннями до студентів, питаннями-звертаннями. Його вільна манера триматися, міміка, жести, прагнення зменшити дистанцію, ніби наблизитися до слухачів, свідчить, що він сам одержує задоволення від спілкування з аудиторією. Важливо при цьому знати, як розподіляється увага аудиторії впродовж виступу лектора. Фази стану уваги аудиторії впродовж виступу лектора: фаза адаптації – до 5 хв; фаза оптимальної активності – до 45 хв; фаза втомлення – до 15 хв; фаза дуже вираженого стомлення – решта часу.

**Контрольні запитання
для перевірки досягнення результатів навчання**

1. Які є групи характеристик аудиторії?
2. Які є об'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії?
3. Охарактеризуйте суб'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії.
4. Проаналізуйте техніки педагогічної взаємодії.

Лекція № 8

**Тема: Професійні знання, уміння, здібності і якості
сучасного педагога. Педагогічна компетентність викладача**

Мета вивчення

Формування знань з культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання, педагогічної культури та ерудиції.

Результати навчання

Після лекції здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Спілкуватись на високому професійному рівні з дотриманням правил етичної культури, володінням фаховою лексикою, включаючи усну та письмову комунікацію
3. Володіти педагогічними компетентностями.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене К.: Видавничий центр «Академія», 2007.

3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020. 85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

План

1. Педагогічна компетентність викладача.
2. Культура педагогічної діяльності та культура мови викладача.
3. Основні комунікативні ознаки культури мови.
4. Образність мови.
5. Техніка мовлення викладача.

1. Педагогічна компетентність викладача. Успішну орієнтацію вчителя в сучасному освітньому, інформаційному просторі, задоволення його індивідуальних, професійних потреб, досягнення успіху в професійному самовираженні та взаємодії з соціумом забезпечує високий рівень педагогічної компетентності. Компетентність вчителя пов'язана з професіоналізмом, тому зміст поняття «професійна компетентність» визначається рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуальними здібностями і якостями вчителя, вмотивованим прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи.

Педагогічна компетентність вчителя – інтегративна риса, що включає знання, вміння, навички, зафіксовані у кваліфікаційних вимогах, та особистісні нахили й орієнтири щодо розвитку особистісної культури, поглиблення власного досвіду, здійснення інноваційної діяльності.

Сучасний вчитель повинен володіти такими компетентностями:

- громадянська компетентність: виявляється у здатності орієнтуватися у суспільно-політичному просторі держави, застосовувати нормативно-правові процедури та законодавчі акти регулювання особистого життя та фахової діяльності;

- соціальна компетентність: здатність проектувати стратегії свого життя, індивідуумів, різних соціальних груп відповідно до усталених норм і правил соціальної взаємодії (виявляти ініціативу, регулювати міжособистісні, групові відносини; долати конфлікти тощо);

- загальнокультурна компетентність: полягає в культурі міжособистісних відносин, толерантності, знанні та використанні рідної та іноземних мов, застосуванні методів самовиховання, сприянні розвитку творчості, інноваційного мислення та підприємництва, формуванні гуманістичного світогляду, визначенні духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; розумінні вагомості навчання впродовж життя;

- уміння вчитись: здатність уявляти, прогнозувати, досягати результатів діяльності; знати й застосовувати прийоми смислового групування матеріалу, впорядковувати та відтворювати інформацію, вміти перетворювати інформацію на спосіб діяльності, сприймати та опрацьовувати матеріал, залежно від мети діяльності, формувати узагальнення, критичні судження та оригінальні думки, моделювати, комбінувати, доповнювати, перетворювати, інтегрувати способи перевірки й контролю власної діяльності, оцінювати навчальні дії учнів;

- технологічна компетентність: здатність учителя орієнтуватись в інформаційному просторі, використовувати технічні та мультимедійні засоби, володіти й оперувати інформацією відповідно до професійних потреб, оцінювати досягнутий результат;

- науково-методична компетентність: поінформованість у сфері освітніх інновацій, інтерактивного навчання, використання інформаційних освітніх технологій моніторингу та управління освітніми процесами;

- прогностична компетентність: здатність до визначення та втілення фахових проєктів, аналізу партнерських відносин, ді-

лового співробітництва, передбачення наслідків фахової та особистої діяльності;

- комунікативна компетентність: об'єктивне сприйняття партнерів по взаємодії, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, урахування індивідуальних особливостей, вміння активно слухати, вільно володіти вербальними, невербальними, комп'ютерними засобами комунікації;

- здоров'язберігаюча компетентність; культура здорового способу життя (підтримка власного духовного здоров'я, фізичної форми), поінформованість у способах психологічного захисту й підтримки;

- підприємницька компетентність: здатність організовувати власну трудову діяльність, роботу колективу, аналізувати та оцінювати власні професійні можливості, презентувати та поширювати інформацію про результати власної діяльності й діяльності колективу;

- налаштованість на саморозвиток і самовдосконалення: потреба і готовність до самоосвітньої діяльності, творчого самовдосконалення впродовж життя через осмислення досягнутих результатів і самостійний вибір нових цілей і завдань;

- рефлексивна компетентність: реалізується через механізми рефлексії (процес осмислення, критичний аналіз та переосмислення особистісних смислів та змісту професійної педагогічної діяльності, вчинків, поведінки) забезпечує розвиток і саморозвиток, своєчасну корекцію й адекватний розвиток інших компетентностей; сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності.

Педагогічна компетентність є динамічним феноменом, систематичне оновлення якого зумовлене змінами суспільства, стратегічних орієнтирів освіти, проблемами, що впливають із особистого досвіду і специфіки діяльності кожного педагога.

2. Культура педагогічної діяльності та культура мови викладача. *Культура педагогічної діяльності – рівень виконання вчителем своїх професійних обов'язків.*

Залежить вона від соціально значущих мотивів діяльності педагога (потреби, інтереси, цінності, погляди); відповідності психофізичних властивостей особистості (здібностей), які забезпечують необхідний рівень і ефективність професійної діяльності; ступеня розвитку психічних процесів особистості (мислення, пам'ять, емоції, почуття, воля); повноти і глибини засвоєних психолого-педагогічних і спеціальних знань, умінь, навичок, тобто набутого досвіду; соціальної активності.

Учитель повинен прагнути до духовного збагачення учнів, поважати невичерпність і унікальність кожної людської особистості, організовувати педагогічний процес як духовну взаємодію в умовах психологічного комфорту, інтелектуальної співпраці, співтворчості, діалогової культури, поєднувати педагогіку впливу з педагогікою взаємодії і стимулювати, активізувати, що забезпечують взаємозбагачення, гармонійний розвиток і саморозвиток суб'єктів педагогічного впливу. Бути фасилітатором означає сприяти гармонізації особистості учня, допомагати йому, актуалізувати потребу в особистісному зростанні, розвивати здатності до творчої адаптації та самозмін.

За словами В. Сухомлинського, любов до дитини – це «...плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору». Той, хто не любить і не поважає учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього.

Як посередник між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу й людства педагог покликаний виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації.

Термін культура мови має широке і вузьке смислове вживання. У першому випадку означає вміння використовувати всі засоби впливу на слухачів, які пов'язані з мовою і збігаються з поняттям мовленнєва майстерність. У другому – це правильність, грамотність мови, тобто знання викладачем загальноприйнятих норм літературної мови.

Культура мови означає наявність у промові вдало застосованих художніх форм і ораторських засобів, щоб зробити мову, за висловлюванням В. Костомарова, не лише правильною, але й виразною, чіткою, оригінальною і цікавою.

Поняття «культура мови» й «правильність» часто збігаються, проте це різні поняття. Перше – передбачає, насамперед, пошук мовних засобів, щоб передати зміст у кожній конкретній мовленнєвій ситуації, друге – мовна нормативність, практична стилістика.

Досвідчені педагоги, удосконалюючи культуру мовлення, усе частіше звертаються до *риторики* – науки про ораторське мистецтво. Риторика виникла в Греції в V ст. до н.е. Видатні теоретики античної риторики – Арістотель, Цицерон, Квінтіліан. Поняття «ораторство» вживають для позначення переконливої дії слова.

Видатним українським оратором був Феофан Прокопович (1681–1736), автор багатьох трактатів та проповідей. Велике значення для розвитку риторики мав його статут «Духовний регламент», в якому чітко сформульовано положення про те, що вчитель повинен бути скромним, не звеличувати себе. Уперше в історії вітчизняного ораторського мистецтва тут викладено деякі правила красномовства. Значну увагу в цій праці приділено зовнішнім засобам ораторського мистецтва – позі, міміці, жестам. Рішуче засуджено надмірну жестикуляцію й надмірне похваллення оратора. В ораторському тоні слід дотримуватися почуття міри: стримане хвилювання, скупий жест завжди діють сильніше та виразніше. Уміння володіти собою – запорука успіху педагога.

3. Основні комунікативні ознаки культури мови природно, підпорядковуються одній з визначальних ознак – *правильності*. Критерії правильності – мовна дійсність конкретної епохи, а її еталон – сувора відповідність чинним правилам, за допомогою яких сформульовано норми. До них належать правила вимови, граматичні й інші мовні засоби, правила слововживання, орфографічні правила для писемного мовлення. Для правильного висловлювання необхідно підібрати в конкретній ситуації спілкування найбільш доречний, стилістично й експресивно виправданий варіант літературної мови.

Точність мови означає, що використані слова чітко відповідають їхнім мовним значенням, тобто значенням, що є сталими в мові в певний період її розвитку. Ця ознака визначається рівнем знань навколишнього світу й мови як засобу спілкування людей, етикою цієї людини, що не дасть можливості висловлюватися неточно. Точність – це чемність, ввічливість у побуті, науці, художньому слові. Велика роль у досягненні точності мовлення належить порядкові слів, оскільки він регулює функції слів, розставляє логічні акценти у фразі.

Ясність мови оратора означає, що сказане ним повинно сприйматися так, як його розуміє сам автор. Арістотель у «Риториці» підкреслює, що ясність – головна позитивна якість мовлення. У ній засвідчується гідність стилю. Доказ цього – те, що, коли мова незрозуміла, неясна, вона не досягає своєї мети. Цицерон у трактаті «Про оратора» називає засоби, які сприяють досягненню ясності викладу: говорити чистою мовою; користуватися словами, які точно визначають те, що ми хочемо висловити; використовувати короткі епізоди; не розривати думок вставками; не переставляти події, не плутати осіб, не порушувати послідовність викладу.

Логічність як ознака культури мови формується на рівні «мислення – мова – мовлення», залежить від ступеня логіки й ґрунтується на знаннях об'єктивної реальності, тобто перебуває в тісному зв'язку з точністю. Коли мовлення точне – воно логічне. Логічність вимагає значного зв'язку між словами в мовленнєвому потоці.

Багатство мови – це показник рівня загальної культури людини, її освіченості. Мова народу багата й різноманітна, а індивідуальна мова може бути багатою або бідною, різноманітною чи одноманітною.

Чистота мови виявляється: в орфоепії, слововживанні – відсутність нелітературних елементів (діалектизмів, вульгаризмів, жаргонізмів та ін.), в інтонаційному аспекті – відповідність інтонації змісту та експресії висловлювання, відсутність брутальних, лайливих ноток.

Доречність мови – організує його точність, логічність, виразність, чистоту; вимагає таких мовних засобів, які відповідають змісту та характеру експресії повідомлення. Наприклад, канцеляризми,

штампи в офіційному стилі – доречні, у художньому – допустимі, в інших випадках – недоречні, засмічують мову. Доречність мови важлива в соціальному аспекті, вона регулює нашу мовленнєву поведінку. Доречною мова буває тоді, коли відзначається правильністю, точністю, багатством, чистотою. Лише в сукупності ці ознаки формують високий рівень культури мови суспільства.

Виразність мови формується впродовж усього життя. Не буває людини, яка б не могла навчитися добре говорити. Тим більше не може бути вчителя, який би не володів основними законами й методикою риторики, мистецтвом доброго мовлення. Виразність мови забезпечує оволодіння виражальними засобами художнього та звукового мовлення.

4. Образність мови. Викладач має зацікавити, студентів ідеями, зобразити яскраву, образну картину перед слухачами – залишити вражаючий відбиток у їх свідомості, схвилювати їх. І тут образність викладу необхідна, адже мова повинна бути не тільки ясною, простою, правильною, чистою, а яскравою. Образність головним чином досягається за допомогою тропів і стилістичних фігур.

Тропи – слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень. Існують такі види тропів: епітет, порівняння, метафора, алегорія, іронія, уособлення, гіпербола, літота тощо.

Епітет – художнє означення, призначене підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища, збагачуючи їх новим емоційним чи смисловим нюансом. Наприклад, мудрий викладач.

Порівняння – полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою слова-зв'язки (сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби та ін.). Наприклад «Неначе цвяшок, в серце вбитий, оту Марію я ношу» (Т. Шевченко).

Метафора – заміна прямого найменування предмета образним, за схожістю чи контрастністю. Наприклад: пакіл неба цвіте глечиками хмар (В. Голобородько).

Алегорія – зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ. Наприклад, хитрість – лисиця, віслук – впертість.

Іронія – прихована насмішка.

Уособлення – надання неживим речам, або природним явищам людських рис. Наприклад, Реве та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко).

Гіпербола – навмисне художнє перебільшування сили, значення, що зображуються. Наприклад, не кожен птах долетить до середини Дніпра (М. Гоголь).

Літота – образний вислів, який полягає, у зменшенні величини, значення явища, яке зображується. Наприклад Від Ніжина до Києва рукою подати.

Виразність і дієвість мови лектора багато в чому залежить від побудови фрази, її конструктивних особливостей. Стилiстично значущі типи цих побудов називаються фігурами. До стилістичних фігур належать: інверсія, анафора антитеза, градація, та ін.

Інверсія – нехарактерний порядок розташування слів у реченні, необхідний для підкреслення слова, на яке падає логічний наголос. Наприклад, Так ніхто не кохав. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання (В. Сосюра).

Анафора – повторення слів і словосполучень на початку прозаїчних речень. Наприклад, Що досліджено, що доведено, що вивчено.

Антитеза – зворот, в якому для посилення виразності протиставлені поняття, думки, образи, стани, риси характеру діючих осіб. Наприклад, перемелеться лихо – добро буде.

Градація – уможлиблює відтворити вчинки, думки, почуття, або події у розвитку. Наприклад, у місті народжується розкіш, з розкоші неминуче виростає жадібність, з жадібності проривається зухвалість, потім виникають всі злочини і лиходійства (Цицерон). Усі подані вище тропи і фігури в основному базуються на прагненні лектора чітко і ясно передати думку та емоцію. Тропи і стилістичні фігури є лише частиною засобів, які використовуються для досягнення художності та виразності мовлення.

5. Техніка мовлення викладача. Будь-який виступ лектора, розрахований на переконання аудиторії, має містити в собі оригінальну ідею, достатню аргументацію, яскравий стиль, оптимальне емоційне забарвлення та досконалих техніку мовлення.

Під технікою мовлення розуміється вміння володіти голосом, інтонувати виступ та управляти аудиторією. Техніка мовлення – невід’ємна частина мистецтва звучної мови. І коли йдеться про неї, зважають не тільки на «техніцизм», віртуозність, а й на технічні навички. У понятті техніка мовлення відбиваються три відносно самостійні проблеми володіння голосом, інтонування, управління аудиторією. Що стосується останньої, то основними прийомами управління аудиторією є дидактичні (композиційні), стилістичні (мовні), психологічні. Коли мова йде про управління аудиторією, то це досягається викладачем через уміння подати лекційний матеріал. Існує три категорії лекторів Одних можна слухати, інших неможливо слухати, третіх не можна не слухати. У певній мірі це залежить від техніки мовлення, від нашого голосу, адже голос – це ми і наші думки.

Техніка мовлення у вузькому сенсі складається з трьох аспектів дикції, дихання, голосу практично вони неподільні.

Дикція у перекладі означає вимова (лат. dictio – вимова, а під бездоганною дикцією вважається правильна, чітка вимова кожного голосного і приголосного звуків окремо, а також слів та речень в цілому. Виразна вимова для викладача є обов’язковою, бо її недосконалість заважає сприйняттю та розумінню сутності озвученого навчального матеріалу.

Робота над **диханням** складається з того, щоб правильним способом знайти найбільш прийнятний, здоровий тип дихання, який сприяє подоланню технічних мовних вад, що трапляються у педагогів.

Найскладнішою є робота над **голосом**, так звана постановка голосу, під якою розуміється найповніший і всебічний розвиток голосових даних, таких, як збільшення обсягу діапазону голосу, розвиток сили, звучності, гнучкості голосу. Спеціальні вправи допоможуть позбутися очевидних голосових вад. Голос має деякі ознаки силу звуку, висоту тону і тембр. Всі ці якості голосу неважко відшукати у будь-якій промові, їх наявність пояснюється самою природою, будовою і функцією мовного апарату людини.

Є певні вимоги до голосу педагога, вони зводяться до конкретних основних голосових якостей. Цими якостями є:

1) сила голосу – рівень гучності й волі звучання

2) діапазон – зміна висотного звучання від найнижчих до найвищих звуків, тонів у поняття діапазон входять об'єм, сукупність всіх звуків різної висоти, доступних людському голосу. Складовою частиною цього поняття є – регістр – частина звукоряду, ряд сусідніх звуків, об'єднаних тембром. Існує три регістри високий, середній, нижній. Яскравою є мова, коли лектор володіє широким діапазоном – утрюх регістрах.

3) рухомість, гнучкість – швидка зміна за силою, тембром і темпом

4) польотність – здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути лектора у будь-якій точці приміщення

5) благозвучність – приємність. Сила, об'ємність, звучність голосу залежить не тільки і не стільки від ступеня напруги м'язів гортані й голосових зв'язок, скільки від правильного, активного мовного дихання, від вміння користуватися резонаторами.

Інтонія. *Інтоніційно-виразні засоби мовлення.* Під **інтонацією** слід розуміти ритміко-мелодійну побудову викладу, яка передає його сенсі почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу. За допомогою тонального забарвлення слів складаються протилежні за змістом речення: піднесено-урочисті, чи доброзичливі, наказові, грубі, чи зневажливі тощо. Поза інтонацією немає ані побутового, ані художнього, ані наукового слова.

Темп мовлення – це швидкість, з якою лектор вимовляє слова, речення, весь тексту цілому. Він залежить від індивідуальних особливостей промовця, його темпераменту, від теми та змісту викладу, а також від умов, за яких він здійснюється та особливостей аудиторії.

Граматичні паузи – це засіб граматичного упорядкування тексту.

Логічні паузи пов'язані зі змістом, логікою промови. За їх допомогою лектор здійснює роздібнювання потоку слів на змістовні частини.

Контрольні запитання
для перевірки досягнення результатів навчання

1. Назвіть загальні ознаки мовної культури викладача.
2. Як навчитися точності висловлювання?
3. Охарактеризуйте образність мови.
4. Які є види тропів?

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття № 1

Тема: Предмет і завдання педагогіки, її становлення і розвиток. Основні педагогічні категорії

Мета вивчення

Ознайомити студентів зі змістом курсу «Педагогіка», вчити виокремлювати основні педагогічні категорії; знати структуру системи педагогічних наук; формувати навички студентів дотримуватись доцільного стилю педагогічного спілкування в своїй діяльності у вищому навчальному закладі;

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні категорії та систему педагогічних наук.
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати предмет і завдання педагогіки як науки та її розвиток у системі наук.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: ОВС, 2002.
4. Мартиненко С.М, Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч.пос. К.: МАУП, 2002.

5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова, за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К.: Альма-матер, 2002.

План

1. Педагогіка як наука, її становлення і розвиток.
2. Предмет і об'єкт дослідження педагогіки.
3. Основні педагогічні категорії.
4. Система педагогічних наук.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

Питання для самоперевірки

1. Педагогіка – це

2. Педагогіка вивчає

3. Основні педагогічні категорії – це

4. Навчання – це

5. Виховання – це

6. Освіта – це

7. Систему педагогічних знань об'єднують:

8. Загальна педагогіка складається

9. До джерел педагогіки належать:

10. Педагогіка як наука опирається на дослідження таких наук:

**Завдання для поточного контролю знань
і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Охарактеризуйте особливості педагогіки як науки, її предмета і об'єкта.
3. Розкрийте сутність основних педагогічних категорій.
4. Які дисципліни формують систему педагогічних наук? У чому полягають їх особливості?
5. Проаналізуйте зв'язки педагогіки з іншими науками. Чим обумовлені їх взаємовпливи?
6. У чому полягають особливості педагогічної науки на сучасному етапі?
7. Які чинники зумовлюють розвиток педагогічної науки?

Заняття № 2

**Тема: Методологія педагогіки.
Методи науково-педагогічного дослідження.**

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь виокремлювати основні методи науково-педагогічного дослідження; розглянути структуру та етапи педагогічного дослідження; форму-

вати навички студентів добирати доцільні методи педагогічного дослідження.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні поняття: метод, методологія, методика.
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати та класифікувати різні види методів науково-педагогічних досліджень.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002.
4. Мартиненко С.М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч.пос. К.: МАУП, 2002.
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К.: Альма-матер, 2002.

План

1. Методологічна основа педагогіки.
2. Методика та класифікація науково-педагогічного дослідження.
3. Класифікації методів науково-педагогічних досліджень. Теоретичні методи.
4. Характеристика методів емпіричного дослідження.
5. Методи педагогічного спостереження та педагогічного експерименту.
6. Структура та етапи педагогічного дослідження.

Питання для самоперевірки

1. Методологія педагогіки – це

2. Наукове дослідження – це

3. Методика дослідження – це

4. Методи науково-педагогічних досліджень – це

5. Запишіть класифікації методів науково-педагогічних досліджень

6. До теоретичних методів наукового дослідження уналежнюють

7. До методів емпіричного дослідження уналежнюють

8. Абстрагування – це

9. Аналіз – це

10. Синтез – це

11. Індукція – це

12. Дедукція – це

13. Моделювання – це

14. Порівняння – це

15. Узагальнення – це

16. Ідеалізація – це

17. Спостереження – це

18. Основні види педагогічного спостереження:

19. Метод експерименту – це

20. Форми анкетування –

**Завдання для поточного контролю знань
і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. У чому полягає специфіка методів досліджень у педагогіці?
2. Які етичні проблеми виникають при використанні методу спостереження?
3. Чим відрізняється спостереження у повсякденному житті від спостереження як наукового методу дослідження?
4. Поясніть структуру та етапи педагогічного дослідження
5. Охарактеризуйте особливості застосування експерименту в педагогіці та психології.
6. Розкрийте психологічний зміст, констатуючі та формуючі процедури психолого-педагогічного експерименту.
7. В яких галузях педагогічної науки можливе застосування формуючого експерименту? Як змінюється зміст і процедура експериментів залежно від специфіки досліджуваного явища?
8. Проаналізуйте ситуації зі своєї шкільної практики, в яких учитель: прогнозує наслідок ситуації; виявляє тактовність соціальної дії; виявляє здатність морального впливу на учня або групу.

ЗАНЯТТЯ № 3–4

Тема: Процес виховання, його структура та рушійні сили

Мета вивчення

Формувати теоретичні знання та практичні уміння визначати специфіку процесу виховання, його мотиви; знати етапи та структуру процесу виховання, мету, завдання та напрями виховання; формувати навички студентів дотримуватись основних закономірностей та принципів виховання.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні етапи структури процесу виховання та визначати рушійні сили суперечностей виховання.
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати та визначати основні принципи та закономірності виховання.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002.
4. Мартиненко С.М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка: навч.пос. К.: МАУП, 2002
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник. К., Альма-матер, 2002.

План

1. Процес виховання, його специфіка та мотиви.
2. Структура процесу виховання, її етапи.
3. Внутрішні та зовнішні суперечності виховання.
4. Загальноприйнята мета і завдання виховання.
5. Система виховних напрямів.
6. Основні закономірності процесу виховання.
7. Характеристика основних принципів виховання.

Питання для самоперевірки

1. Мотиви виховання

2. Структурні елементи виховання – це

3. Напрями виховання:

4. Мета виховання –

5. Закономірності виховання – це

6. У процесі виховання виникають такі суперечності:

7. Принципи виховання – це

**Завдання для поточного контролю
знань і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Розкрийте сутність різноманітних концепцій виховання.
2. У чому полягають суперечності виховання?
3. Охарактеризуйте потреби, які впливають на формування мотивів виховання у процесі становлення особистості.
4. Випишіть у дві колонки якості людини: у першу – які найбільш цінні й імпонують Вам, у другу – ті, що викликають у Вас несприйняття.
5. Аргументуйте тезу, за якою загальні принципи виховання включають у себе і принципи педагогіки народознавства.
6. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання у навчально-виховному процесі сучасної школи.
7. Діти часто спостерігають розбіжності між тим, що їм говорять у школі, вдома, і тим, що бачать у житті. Чи закономірні такі протиріччя? Яка їх роль у розвитку дитини?
8. Що сприяє підвищенню ефективності процесу виховання?
9. В. Сухомлинський стверджував: «Виховання можуть саме тоді, коли воно враховує тендітні капризи природи». А як думаєте Ви щодо цього?
10. Ж.-К. Гельвецій писав, що все його життя є, по суті, одне довгезне виховання. Яка специфічна особливість виховного процесу тут виявляється? Обґрунтуйте її.
11. Проаналізуйте сутність принципів виховання і складіть по 6–8 правил, спрямованих на реалізацію їх вимог.

ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі. Дидактика, її сутність

Мета вивчення

Набуття теоретичних знань та практичних умінь і навичок про загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі, дидактику та її сутність, закони дидактичного процесу що забезпечують ефективне вирішення професійних проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні поняття, знати основні категорії педагогіки шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності у вищій школі.

2. Визначати й розрізняти закони дидактичного процесу.

3. Обґрунтовувати закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Оdesa: Фенікс, 2020, 85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова, за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.

8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

План

1. Мета, завдання та зміст дисципліни «Методика викладання».
2. Завдання та види категорій педагогіки вищої школи.
3. Об'єкт та предмет вивчення дидактики.
4. Структурні елементи навчально-виховної діяльності.
5. Закони дидактичного процесу.
6. Об'єктивні та суб'єктивні закономірності освітнього процесу.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Поясніть зміст дисципліни «Методика викладання у вищому навчальному закладі».
2. Яка мета вивчення дисципліни та завдання курсу?
3. Охарактеризуйте вимоги до знань та умінь студентів.
4. Яке завдання педагогіки вищої школи?
5. Охарактеризуйте види категорії педагогіки.
6. Поясніть складові дидактики вищої школи.
7. Розмежуйте поняття «закон» і «закономірність».

Заняття № 6

Тема: Закономірності і принципи навчання

Мета вивчення

Формувати теоретичні знання та практичні уміння і навички здобувачів про закономірності і принципи навчання, загальні методи навчання та їх класифікацію; форми організації навчання, що забезпечують ефективне проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати загальні методи навчання, визначати та класифікувати їх у процесі здійснення педагогічної діяльності.

2. Характеризувати структуру об'єкта методів викладання.

3. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене. К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020, 85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова, за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос, за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

Питання заняття

1. Загальні методи навчання, їх класифікація
2. Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності
3. Методи стимулювання і мотивування навчально-пізнавальної діяльності
4. Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності
5. Форми організації навчання: урок (елементи уроку, взаємозв'язок типу і структури уроку, форми роботи на уроці, дисципліна на уроці).

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Поясніть, які є способи досягнення мети навчання.
2. Яка сутність методів і прийомів навчання?
3. Охарактеризуйте структуру об'єкта методів викладання.
4. Які основні ознаки методів навчання? Дайте узагальнене визначення методів навчання.
5. Охарактеризуйте багаторівневий підхід до класифікації методів навчання.
6. Поясніть кожен групу методів: стимулювання і мотивації навчання; організації і здійснення навчально-пізнавальних дій; контролю і самоконтролю; викладання і навчання; загально-дидактичні методи навчання.
7. Розкрийте співвідношення методів навчання у вищій школі з методами науки.
8. Охарактеризуйте загальнонаукові методи пізнання.

Заняття № 7

Тема: Сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи. Зміст та складові педагогічної майстерності викладача

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів, що забезпечують ефективне вирішення наукових, професійних, особистісних проблем сутності педагогічної діяльності викладача; уміння доцільно використовувати структуру педагогічної діяльності, її зміст та структуру в роботі.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних знань, навичок, здібностей та якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.

2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.

3. Аналізувати складові структури педагогічної майстерності та діяльності викладача.

Література

1. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
2. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Одеса: Фенікс, 2020. 85с.
3. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
4. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. Упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. К.: Вища школа, 2006.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КіМ, 2012. 304 с.

Питання заняття

1. Суспільна значущість професії викладача, його функції.
2. Поняття педагогічної діяльності, її структура.
3. Педагогічна майстерність викладача та ступені її розвитку.
4. Структура педагогічної майстерності викладача.
5. Самовдосконалення викладача.

Питання для самоперевірки

1. Функції викладача:

2. Мотив діяльності педагога

3. Структура педагогічної діяльності

4. Мета діяльності педагога –

5. Педагогічна діяльність – це

6. Критерії майстерності педагога:

7. Професіоналізм педагога –

**Завдання для поточного контролю знань
і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Які функції професії викладача, її сукупна значущість?
2. Яка сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи?
3. Охарактеризуйте зміст та складові педагогічної майстерності викладача.
4. Поясніть поняття педагогічної діяльності, її функції та структура
5. Які провідні складові педагогічної майстерності?
6. Охарактеризуйте засоби самовдосконалення викладача.

ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Самовиховання як основа формування педагогічної майстерності викладача

Мета вивчення

Набуття теоретичних знань та практичних умінь про самовиховання як основу формування педагогічної майстерності викладача, його етапів, принципів та прийомів; навчити використовувати самовиховання у професійній педагогічній діяльності.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні етапи та принципи самовиховання.
2. Обґрунтовувати основні етапи та принципи самовиховання.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. К 15 Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Пилипчик В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: монографія. К., 2007. 176 с.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Питання заняття

1. Елементи педагогічної майстерності.
2. Самовиховання викладача.

3. Характеристика основних етапів самовиховання.
4. Прийоми самовиховання.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Охарактеризуйте елементи педагогічної майстерності.
2. Охарактеризуйте складові самовиховання викладача: професійна компетентність, здібності до педагогічної діяльності, комунікативність, перцепція, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність, критерії майстерності, рівні майстерності.
3. Яка роль самовиховання у формуванні та розвитку професійної майстерності викладача?
4. Проаналізуйте прийоми самопізнання та самовиховання та систему самовиховання.
5. Охарактеризуйте основні етапи самовиховання.

Заняття № 9

Тема: Педагогічне спілкування – основа професійної діяльності викладача.

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь організовувати педагогічне спілкування, дотримуючись його складових; формувати навички студентів дотримуватись доцільного стилю педагогічного спілкування в своїй професійній діяльності у вищому навчальному закладі;

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

- 1.Знати специфіку педагогічного спілкування, його ознаки, функції та види.
- 2.Вміти моделювати педагогічне спілкування та підтримувати діалогічну взаємодію.
3. Правильно використовувати стилі педагогічного спілкування.

Література

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навчальний посібник. К.: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. К 15 Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
3. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч. пос. Оdesa: Фенікс, 2020. 85с
4. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
5. Педагогічна майстерність: під./ І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Цимбалюк І. Педагогічне спілкування: цілі та цінності. Управління освітою. 2003. № 7. С. 8–13.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Питання заняття

1. Педагогічне спілкування, його особливості, ознаки, функції, види.
2. Педагогічне спілкування як діалог. Контакт у педагогічному діалозі.
3. Структура педагогічної взаємодії.
4. Класифікації стилів педагогічного спілкування.

Завдання та кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Завдання

1. Поясніть поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види. Монолог і діалог в педагогічному спілкуванні.
2. Охарактеризуйте зміст і структуру педагогічного спілкування, його етапи.
3. Проаналізуйте стилі педагогічного спілкування. Прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів під час перевірки знань.
4. Система прийомів завершення заняття: резюмування, визначення перспектив, ілюстративна кінцівка, рефлексія, побажання.

Кейси

1. Підготуйте доповіді за темами: 1. Професійні вимоги до особистості педагога професійного навчання. 2. Видатні майстри педагогічної праці.

2. Підготуйтеся до педагогічного моделювання знайомства педагога із навчальною групою.

3. *Педагогічна задача 1.* Під час навчального заняття у навчальному закладі студент Петро увесь час крутиться і заважає працювати. На зауваження викладача підводиться і заявляє: «А я не люблю ваш предмет». Що має робити у цій ситуації педагог?

4. *Педагогічна задача 2.* Наближався довгоочікуваний випускний вечір. До нього вже не один день велася «добровільна» підготовка, яка виснажила сили студентів. І от остання репетиція. Сотий раз виконуючи заключну пісню, яка була вже майже підготовлена, хлопці почали «підвивати» нелюдськими голосами. Що має робити педагог у цій ситуації?

ЗАНЯТТЯ № 10

Тема: Комунікативна, перцептивна та інтерактивна сторони педагогічного спілкування.

Мета вивчення

Формувати теоретичні знання та практичні уміння і навички здобувачів про комунікативну, перцептивну та інтерактивну сторони педагогічного спілкування; про стратегії взаємодії у спілкуванні та способи комунікативного впливу.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Формувати власну внутрішню цілісну, логічну й обґрунтовану позицію та вміти будувати педагогічну комунікацію.

2. Правильно використовувати способи комунікативного впливу в професійній діяльності.

3. Доречно використовувати стратегії педагогічної взаємодії.

Література

1. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
2. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
3. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
4. Педагогічна майстерність: підручник І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
5. Пилипчик В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: монографія. К., 2007. 176 с.
6. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Питання заняття

1. Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування: увага й уява викладача.
2. Способи комунікативного впливу: переконування і навіювання.
3. Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтегративного компонента педагогічної взаємодії.

Завдання та кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Завдання

- 1 В чому складність педагогічної комунікації?
2. Загальна характеристика переконування та навіювання як способів педагогічного впливу.
3. Які є стратегії педагогічної взаємодії?

Кейси

1. Охарактеризуйте якості педагога, що зумовлюють здійснювати професійне спілкування.
2. Підготуйте доповідь за темою: Професійні й особистісні якості педагога професійного навчання.

3. Педагогічна задача. Педагог проводить навчальне заняття у ВНЗ. У ході заняття учні поступово починають відволікатися від теми і потихеньку перемовлятися між собою. У відповідь на це педагог намагається говорити голосніше, але шум в аудиторії ще посилюється. Чому могла виникнути така ситуація? І що у такому випадку повинен робити педагог професійного навчання?

Заняття № 11

Тема: Взаємодія викладача та аудиторії. Методика та техніки педагогічної взаємодії

Мета вивчення

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок з інноваційних педагогічних технологій, взаємодії викладача та аудиторії, культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання та техніки педагогічної взаємодії.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Ініціативно приймати обґрунтовані самостійні рішення, що виникають в ході аналізу відповідних матеріалів.
2. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення професійних якостей в процесі здійснення професійної діяльності.
3. Правильно використовувати техніки педагогічної взаємодії.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.

4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.
5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч.пос. Одеса: Фенікс, 2020–85с
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова; за ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
8. Педагогічна майстерність: підруч. І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., доп. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

Питання заняття

1. Ознаки аудиторії, їх урахування в організації взаємодії викладача та аудиторії.
2. Об'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії.
3. Критерії педагогічної діалогічної взаємодії.
4. Техніки педагогічної взаємодії.

Завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

Завдання

1. Поясніть, як досягти викладачеві взаємодії з аудиторією.
2. Якими якостями має володіти викладач, щоб орієнтуватися в психологічній характеристиці студентів?
3. Які є суб'єктивні перешкоди контакту з аудиторією?

Кейси

1. Охарактеризуйте групи характеристики аудиторії.
2. Охарактеризуйте об'єктивні перешкоди контакту викладача з аудиторією.

3. *Педагогічна задача* 1. Під час навчального заняття учні, які виходили до дошки, відповідали дуже гарно, чим викликали радість педагога і водночас – незрозумілі для нього смішки серед одногрупників в аудиторії. Після опитування педагог, підійшовши до дошки, хотів записати нову тему, як раптом побачив, що на рамі класної дошки були викладені усі основні поняття і формули з теми. Що має робити педагог у такій ситуації?

4. *Педагогічна задача 2.* Учні академічної групи ВНЗ вирішили зірвати навчальне заняття, яке по заміні проводив інший педагог. Для цього вони (5–6 чоловік) домовилися хрюкати. Що має робити у такій ситуації педагог?

ЗАНЯТТЯ № 12

Тема: Професійні знання, уміння, здібності і якості сучасного педагога. Педагогічна компетентність викладача

Мета вивчення

Формування знань з культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання, педагогічної культури та ерудиції.

Результати навчання

Після виконання практичного завдання здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Спілкуватись на високому професійному рівні з дотриманням правил етичної культури, володінням фаховою лексикою, включаючи усну та письмову комунікацію
3. Правильно володіти педагогічними компетентностями.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, перероблене, доповнене К.: Видавничий центр «Академія», 2007.
3. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.
4. Діденко Н. Г. Методика викладання у вищій школі і Болонський процес: навч.-метод. посіб. Н. Г. Діденко, С. А. Гармаш. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 147 с.

5. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. К.: Знання, 2009. 387 с.
6. Назаренко О. М. Сучасна педагогічна майстерність: навч.пос. Оdesa: Фенікс, 2020. 85с.
7. Педагогічна майстерність: підручник І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
8. Пилипчик В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: монографія. К., 2007. 176 с.
9. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Питання заняття

1. Педагогічна компетентність викладача.
2. Культура педагогічної діяльності та культури мови викладача.
3. Основні комунікативні ознаки культури мови.
4. Образність мови.
5. Техніка мовлення викладача.

Питання для самоперевірки

1. Педагогічна компетентність викладача – це

2. Культура педагогічної діяльності педагога

3. Культура мови

4. Ознаки культури мови –

5. Образність мови досягається за допомогою

6. Техніка мовлення викладача – це

7. Інтонаційно-виразні засоби мовлення –

**Завдання для поточного контролю знань
і вмінь здобувачів вищої освіти**

1. Яке смислове вживання терміна «культура мови»?
2. Охарактеризуйте основні комунікативні ознаки культури мови викладача.
3. Як навчитися точності висловлювання?
4. За допомогою яких засобів можна досягнути образності мови?
5. Охарактеризуйте види троп.
6. Охарактеризуйте стилістичні фігури, їх види.
7. Поясніть доречність використання та уникання сленгів, жаргонів та арготизмів в педагогічній діяльності.
8. Чому мовна техніка у майстерності педагога є особливо важливою?

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІД ЧАС ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

Відповідно до визначених критеріїв поточний контроль здійснюється за визначеною силабусом (робочою навчальною програмою) системою.

Оцінювання				
Пункт оцінки	% підсумкової оцінки		Групове чи індивідуальне оцінювання	Посилання на РН дисципліни
	денна	заочна		
Лекції	0	0	індивідуальне	1–7
Практичні заняття	30	10	індивідуальне	1–7
Іспит	70	90	індивідуальне	1–7
Разом	100	100		

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Бали	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	Зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання № 1

**Тема: Загальні основи педагогічної діяльності
у вищій школі. Дидактика, її сутність.**

Мета самостійної роботи

Поглиблення теоретичних знань та практичних умінь і навичок про загальні основи педагогічної діяльності у вищій школі, дидактику та її сутність, закони дидактичного процесу що забезпечують ефективне вирішення професійних проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні педагогічні поняття, знати основні категорії педагогіки шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності у вищій школі.
2. Визначати й розрізняти закони дидактичного процесу.
3. Обґрунтовувати закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богдано-ва А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.

4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Пашенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
6. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Методика викладання у вищому навчальному закладі.
2. Мета та завдання методики викладання.
3. Дидактика, її сутність. Категоріальний апарат дидактики.
4. Закони дидактичного процесу.
5. Закономірності освітнього процесу у вищому навчальному закладі.
6. Освіта як багатоаспектне поняття: види, напрями та її мета.

Завдання для поточного контрол знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Визначте мету та завдання методики викладання.
2. Поясніть поняття «дидактики вищої школи» та її основні категорії.
3. Які завдання виконує дидактика вищої школи?
4. Яка специфіка загальних закономірностей навчання у дидактиці вищої школи?
5. Поясніть у чому полягає зв'язок дидактики з іншими науками?
6. Охарактеризуйте основні дидактичні ідеї Я.-А. Коменського за книгою «Велика дидактика».
7. Хто з українських педагогів ХХ ст. найбільше збагатив своїми ідеями надбання дидактики?
8. Випишіть із праць С. М. Ніколаєнка, В. Г. Кременя, І. А. Зязюна міркування про шляхи модернізації вищої освіти і науки України.
9. Складіть словник термінології з педагогічної діяльності та дидактики.

Завдання № 2

Тема: Основні форми організації освітнього процесу

Мета самостійної роботи

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів про основні форми організації навчання; розглянути мету, структуру та вимоги до уроку, що забезпечують ефективне вирішення професійних проблем педагогічної діяльності.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення власної діяльності.
2. Правильно скласти план-конспект уроку.
3. Обґрунтовувати структуру уроку та її взаємозв'язок з типом уроку.
4. Знати та вміти формулювати вимоги до сучасного уроку.
5. Аналізувати та класифікувати різні види уроків, проводити самоаналіз.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Пащенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
6. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Основні форми організації освітнього процесу.
2. Урок – основна форма організації навчання. Елементи уроку.
3. Взаємозв'язок типу і структури уроку. Форми роботи на уроці.
4. Основні вимоги до уроку.
5. Позаурочні форми навчання. Домашня навчальна робота учнів.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Назвіть провідні форми навчання в школі та вищому навчальному закладі.
2. Наведіть приклади класифікації форм організації навчання за різними ознаками (за кількістю учнів; місцем навчання; дидактичною метою; тривалістю навчання).
3. Сформулюйте вимоги до сучасного уроку.
4. Дайте характеристику та обґрунтуйте необхідність допоміжних урочних та позаурочних форм навчання (семінар, практикум, факультатив, екскурсія, предметні та технічні (чи інші) гуртки, домашня робота та ін.)
5. Розкрийте основні етапи підготовки вчителя до уроку.
6. Який взаємозв'язок між дидактичною метою, типом уроку та його структурою?
7. Спробуйте висловити аргументи щодо шляхів покращення ефективності уроку.
8. Як розумієте висловлювання: «Сильним, досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою працю...» (В. О. Сухомлинський).
9. Складіть фрагмент плану-конспекту уроку з предмета Вашої спеціальності.

Завдання № 3

Тема: Закономірності і принципи навчання

Мета самостійної роботи

Формувати теоретичні знання та практичні уміння і навички здобувачів про закономірності і принципи навчання, загальні методи навчання та їх класифікацію; форми організації навчання, що забезпечують ефективне проблем педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати закономірності та загальні методи навчання, визначати та класифікувати їх у процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Характеризувати структуру об'єкта методів викладання.
3. Обґрунтовувати, систематизувати принципи навчання.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Волкова Педагогіка: підручник. 2-ге вид. К.: Академвидав, 2007. 616 с.
3. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
4. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
6. Пащенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
7. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
8. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Основні закономірності процесу навчання.
2. Принципи навчання.
3. Характеристика загальних методів навчання та їх класифікація.
4. Загальні вимоги до використання методів навчання.
5. Засоби навчання.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. У чому полягає сутність основних закономірностей навчання?
2. Поясніть єдність і взаємозв'язок принципів навчання.
3. Поясніть які з наведених умов відповідають принципу науковості навчання:
 - а) відповідність обсягу і ступеню складності матеріалу що вивчається, віку учнів;
 - б) відповідність змісту навчання рівню сучасної науки;
 - в) встановлення на уроці змістового центру матеріалу, що вивчається;
 - г) формування позитивного ставлення до матеріалу, що вивчається;
 - г) постійний контроль за якістю засвоєння знань.
4. Сформулюйте найважливіші дидактичні правила, які впливають з принципів навчання.
5. Законспекуйте та проаналізуйте основні дидактичні принципи, їх суть та правила реалізації, за зразком у дві колонки: *Принципи та їх суть Правила реалізації принципу*.
6. Поясніть як Ви розумієте думки педагогів:

«Немає ні однієї педагогічної закономірності, немає ні однієї істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей» (В. О. Сухомлинський).

«Початок пізнання завжди впливає з відчуттів, тому навчання починати не із словесного тлумачення про речі, а з реального спостереження за ними» (Я. А. Коменський).

7. Ситуація – методоб'єднання вчителів школи про досвід застосування засобів наочності. Наведіть приклади засобів наочності з Вашого фаху і розподіліть по групах згідно з загальною класифікацією (виступ на 1–2 хв.); наведіть приклади засобів наочності з Вашого фаху для будь-якого уроку.

8. Проаналізуйте ознаки щодо класифікації методів навчання.

9. Законспекуйте та проаналізуйте: педагогічні погляди Я. Коменського щодо принципу наочності («Велика дидактика», розділ XX); дидактичні правила та прийоми, обґрунтовані Я. Коменським («Велика дидактика», розділи XVII–XX).

10. Проаналізуйте різні джерела і підготуйте доповідь на одну з тем: «Порівняльна ефективність методів навчання у системі сучасної школи», «Мотивація навчальної діяльності».

Завдання № 4

Тема: Основи педагогічного контролю навчально-пізнавальної діяльності

Мета самостійної роботи

Формування теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів про основи педагогічного контролю навчально-пізнавальної діяльності; розглянути функції та види контролю навчання та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у педагогічному процесі.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати основні функції та види контролю навчальної діяльності.
2. Правильно добирати засоби контролю навчально-пізнавальної діяльності.
3. Обґрунтовувати критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богдано-ва А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Пащенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
6. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Сутність контролю та його засоби в навчальному процесі.
2. Основні функції та види контролю.
3. Перевірка й оцінювання успішності учнів. їх основні компетенції.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Розкрийте сутність контролю навчальної діяльності учнів.
2. Доведіть доцільність методів усного, письмового, графічного, програмованого контролю.
3. Проаналізуйте основні функції контролю (освітня, діагностична, виховна, розвивальна, стимулювальна, управлінська).
4. Визначте призначення у процесі навчання основних видів контролю навчальних досягнень (попереднього, поточного, періодичного, підсумкового, завершального).
5. Охарактеризуйте основні вимоги до перевірки й оцінки успішності.

6. Сформулюйте основні компетенції учнів, яких потребує сучасне життя.
7. Чи може оцінка впливати на розвиток особистості учня (сприяти чи гальмувати)? Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Законспектуйте та проаналізуйте: а) Закон України «Про загальну середню освіту». Ст. 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців); б) з праці В. Сухомлинського «Сто порад учителеві» поради: «Як перевірку виконання домашніх завдань зробити ефективною розумовою працею», «Оцінки мають бути вагомими».

Завдання № 5

Тема: Сутність педагогічної діяльності викладача та її елементи. Зміст та складові педагогічної майстерності викладача. Самовиховання як основа формування педагогічної майстерності викладача

Мета самостійної роботи

Поглиблення теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів, що забезпечують ефективне вирішення наукових, професійних, особистісних проблем сутності педагогічної діяльності викладача; уміння доцільно використовувати структуру педагогічної діяльності, її зміст та структуру в роботі.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних знань, навичок, здібностей та якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Обґрунтовувати, систематизувати та презентувати результати власних досліджень, використовуючи набуті уміння та навички.
3. Аналізувати складові структури педагогічної майстерності та діяльності викладача

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривonos І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богдано-ва А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Пашенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
6. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
7. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КіМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Суспільна значущість професії викладача, її функції. Обов'язки викладача.
2. Поняття педагогічної діяльності, її структура.
3. Педагогічна майстерність викладача та ступені її розвитку.
4. Провідні складові педагогічної майстерності.
5. Самовдосконалення викладача.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Назвіть основні види педагогічної діяльності, а також суб'єкт та об'єкт (предмет) педагогічної діяльності.
2. Поясніть особливості педагогічної діяльності.
3. Прокоментуйте суть таких груп педагогічних здібностей: науково-пізнавальні, дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, сугестивні, дослідницькі, соціальні, експресивні.
4. Сформулюйте критерії педагогічної майстерності вчителя.
5. Поясніть роль самовиховання у формуванні та розвитку професійної майстерності викладача.

6. Підготуйте доповідь на одну з тем (на вибір): «Педагогічна взаємодія на принципах толерантності», «Комунікативна спрямованість реакцій педагога на затримку відповідей студентів».

Завдання № 6

Тема 2. Педагогічне спілкування – основа професійної діяльності викладача

Мета самостійної роботи

Поглиблення теоретичних знань та практичних умінь організовувати педагогічне спілкування, дотримуючись його складових; формувати навички студентів дотримуватись доцільного стилю педагогічного спілкування в своїй професійній діяльності у вищому навчальному закладі.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Знати специфіку педагогічного спілкування, його ознаки, функції та види.
2. Вміти моделювати педагогічне спілкування та підтримувати діалогічну взаємодію.
3. Правильно використовувати стилі педагогічного спілкування.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.

6. Пашенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.
7. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
8. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види.
2. Педагогічне спілкування як діалог.
3. Контакт у педагогічному діалозі.
4. Структура та стиль педагогічного спілкування.
5. Конфлікт у педагогічній взаємодії.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Поясніть суть і генезис педагогічного спілкування.
2. Дайте характеристику педагогічному спілкуванню на суб'єкт-суб'єктному рівні.
3. Визначте особливості домінуючих стилів спілкування педагогів.
4. Визначте етапи професійно-педагогічного спілкування зі студентами з метою залучення їх до подальшої взаємодії, створення творчої атмосфери та керування процесом спілкування.
5. Розкрийте особливості педагогічного спілкування у ВНЗ.
6. Підготуйте дорівідь одну з тем (на вибір): «Функції та етичні норми спілкування у вищій школі», «Моделі комунікації та основні різновиди педагогічного спілкування», «Стили педагогічного спілкування на рівні «викладач – студент».
7. Визначте роль уваги у спілкуванні, напрями її розвитку під час взаємодії.

Завдання № 7

Тема: Професійні знання, уміння, здібності і якості сучасного педагога. Педагогічна компетентність викладача

Мета самостійної роботи

Поглиблення знань з культури педагогічного спілкування; створення умов для накопичення досвіду оптимального поєднання базової освіти з навчанням мистецтву спілкування; формування практичних умінь і навичок майстерності викладання, педагогічної культури та ерудиції.

Результати навчання

Після виконання завдання для самостійної роботи здобувач буде (спроможний):

1. Виокремлювати та систематизувати шляхи підвищення власних професійних якостей в процесі здійснення педагогічної діяльності.
2. Спілкуватись на високому професійному рівні з дотриманням правил етичної культури, володінням фаховою лексикою, включаючи усну та письмову комунікацію
3. Володіти педагогічними компетентностями.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 384 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 372 с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.
5. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
6. Пашенко М., Красноштан І. Педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 228 с.

7. Пропенко О. Педагогіка: підр. для студентів ВНЗ. Харків: Фоліо 2015. 572 с.
8. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності: навч. посіб. НАК-КиМ, 2012. 304 с.

Зміст завдання самостійної роботи

1. Поняття та загальні ознаки мовної культури викладача. Мовна норма.
2. Як навчитися точності висловлювання.
3. Образність мови: поняття, зміст, роль, засоби створення образності.
4. Троп, його види: порівняння, епітет, метафора, алегорія, іронія, гіпербола, уособлення.
5. Стилистичні фігури: інверсія, антитеза, градація, анафора та інші спеціальні синтаксичні прийоми.

Завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти

1. Визначте культурні та моральні цінності сформовані в сучасному українському суспільстві, що впливають на комунікативну культуру викладача вищої школи.
2. Дайте характеристику особистісним якостям викладача вищої школи, які впливають на його здатність створювати в аудиторії атмосферу довіри, психологічного комфорту, відкритого і рівноправного співробітництва.
3. Як розумієте формулу успішного педагогічного спілкування Ш. Амонашвілі: «Спілкування є й основою, й суттю, й інтегрованим методом виховання»?
4. Які ускладнення виникають у процесі навчального спілкування?
5. Прокоментуйте основні засоби невербальної комунікації.
6. Підготуйте доповідь на одну з тем (на вибір): «Комунікативні уміння як вид професійних умінь викладача вищої школи»; «Комунікативна культура викладача вищої школи з позицій аксіологічного, особистісного і діяльнісного підходів».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. З наведеного переліку груп педагогічних категорій виберіть компоненти педагогічної діяльності:
 - а) мета, засоби, об'єкт, суб'єкт;
 - б) професійні знання, професійні здібності;
 - в) гуманістична спрямованість викладача, професійні знання;
 - г) педагогічні знання, педагогічна техніка;
 - д) педагогічні задатки, педагогічні здібності, педагогічні уміння.

2. Виберіть специфічні особливості педагогічної діяльності:
 - а) мета діяльності викладача визначається суспільством, викладач не вільний у виборі кінцевих результатів своєї праці, його дії мають бути спрямовані на всебічний розвиток особистості студента;
 - б) педагогічна діяльність – діяльність поліфункціональна;
 - в) діяльність викладача є завжди діяльністю управління іншою діяльністю;
 - г) мета педагогічної діяльності завжди об'єктивується у майбутнє вихованців;
 - д) результат педагогічної діяльності завжди прогнозований;
 - е) через те, що вихованням займається все доросле населення, педагогічну діяльність може здійснювати кожна людина.

3. Укажіть специфіку об'єкта педагогічної діяльності викладача:
 - а) об'єкт педагогічної діяльності (студент) є одночасно і суб'єктом її, діячем, який може по-різному ставитися до педагогічного впливу та сприймає його через свій внутрішній світ, свої установки;

- б) викладач має справу із особистістю, яка постійно змінюється, росте, що потребує постійного творчого пошуку;
- в) на студента одночасно із педагогом має вплив все його оточуюче життя, тому педагогічна діяльність передбачає одночасну корекцію всіх впливів (організацію і виховання, перевиховання, самовиховання особистості).
- г) об'єкт педагогічної діяльності – активна особистість, із неповторними індивідуальними якостями, з власним відношенням і розумінням подій, які відбуваються навколо нього;
- д) об'єкт педагогічної діяльності – студент – вже сформована особистість, що самостійно розвивається, не потребує виховних впливів;
- е) об'єкт педагогічної діяльності викладача – студент – може (на відміну від учня) самостійно оволодівати знаннями без викладача (наприклад, при дистанційному навчанні).

4. Суб'єктами педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі є:

- а) науково-педагогічні працівники;
- б) батьки;
- в) колектив академічної групи;
- г) професіоналізм педагога;
- д) вихованець;
- е) наукові школи.

5. З наведеного переліку виберіть елементи педагогічної майстерності (за І. Зязюном):

- а) гуманістична спрямованість педагогічної діяльності;
- б) ціннісні орієнтації викладача, уміння взаємодіяти;
- в) емпатія, комунікативність;
- г) педагогічна інтуїція;
- д) педагогічна техніка;
- е) педагогічні здібності;
- ж) професіоналізм;
- з) педагогічна імпровізація.

6. Педагогічна майстерність це:

- а) комплекс якостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності викладача;
- б) самоорганізуюча система у структурі особистості, де системоутворюючим фактором виступає гуманістична спрямованість, яка дозволяє доцільно вибудувати педагогічний процес;
- в) творчий рівень професійно-педагогічної діяльності педагога;
- г) політичні, екологічні, економічні знання у поєднанні із знаннями методики навчання;
- д) високий рівень розвитку ділових якостей особистості.

7. З наведеного переліку виберіть провідні принципи системи К. Станіславського:

- а) життєва правда;
- б) надзавдання;
- в) принцип активності і дії;
- г) принцип наступності;
- д) принцип зв'язку теорії з практикою.

8. Сукупність індивідуально-психологічних особливостей особистості, які сприяють успішності педагогічної діяльності називають

9. Здатність аналізувати власний психічний стан, осмислення передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального і індивідуального способу існування, самоаналіз, це – здібності викладача.

10. Комунікативна взаємодія педагога зі студентами, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:

- а) комунікативний процес;
- б) професійне педагогічне спілкування;

- в) навчально-виховний процес;
- г) комунікація;
- д) перцепція;
- е) емпатія.

11. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

- а) особистісна орієнтація співрозмовників;
- б) рівність психологічних позицій співрозмовників;
- в) авторитарна позиція викладача;
- г) на думки, інтереси, побажання студентів не звертається увага викладача;
- д) висловлювання своєї незгоди;
- е) домінантна тенденція поведінки педагога – наполягання, примус.

12. Ознаки функціонально-рольового спілкування викладача:

- а) суто ділове, стандартизоване;
- б) відкрите;
- в) обмежене вимогами рольової позиції;
- г) особистісно-орієнтоване.

13. Виберіть ознаки, які складають психологічний портрет особистісно-орієнтованого викладача:

- а) відкритий, дає можливість висловлювати свої думки і почуття;
- б) демонструє студентам цілковиту довіру, не принижує їхньої гідності;
- в) щиро цікавиться життям студентів, небайдужий до їхніх проблем;
- г) не вникає в особистісні проблеми студентів;
- д) виявляє емпатійне розуміння.

14. Тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт- суб'єктний принцип взаємодії викладача та студентів:

- а) монологічне;
- б) діалогічне;
- в) закрите;
- г) авторитарне.

15. Виберіть основні ознаки діалогічного педагогічного спілкування:

- а) визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів;
- б) домінанта педагога над співрозмовником і взаємовплив поглядів;
- в) студент, його особистість стає цікавим і важливим для педагога;
- г) зосередженість викладача на власній особистості;
- д) персоніфікація повідомлення;
- ж) поліфонія взаємодій, надання викладачем допомоги.

16. Виберіть ознаки, що свідчать про наявність контакту в спілкуванні у викладача зі студентами:

- а) взаємне особистісне сприйняття викладача та студентів;
- б) відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях;
- в) згода з головними змістовими положеннями взаємодії;
- г) єдність оцінних суджень;
- д) відсутність емоційної задоволеності взаємодією;
- ж) незацікавленість у подальшій взаємодії;
- з) високий рівень контакту очей у бесіді;

17. Педагогові у спілкуванні можуть заважати такі бар'єри:

- А. Фізичні 1. Простір, дистанція, час, якими викладач віддаляє себе від студентів, «закриває» себе;
- Б. Соціальні 2. Несприйняття співрозмовником естетики зовнішнього вигляду, особливостей міміки;
- В. Естетичні 3. Постійне підкреслювання своїх переваг;
- Г. Гностичні 4. Невідповідність настрою, негативні емоції, що деформують сприймання;

- Д. Психологічні 5. Педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння студентів;
- Ж. Емоційні 6. Наявність негативних установок, що виникли на підставі попереднього досвіду, незбіг інтересів тощо.
18. Усталена система способів та прийомів, які використовує педагог у взаємодії – це...
19. Стиль диктату, коли підлеглий розглядається тільки як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу носить назву ...
20. Спільність психологічного стану викладача і студентів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями у процесі їх сумісної інтелектуальної роботи це:
- а) переконання аудиторії;
 - б) взаємодія з аудиторією;
 - в) навіювання;
 - г) комунікативний процес.
21. Викладач для того, щоб передати знання аудиторії спочатку має перебороти два психологічних кола протидії:
- а) соціальний та особистісний інтерес студентів;
 - б) темперамент слухачів;
 - в) повсякденну свідомість слухачів;
 - г) характер слухачів.
22. Назвіть основні групи характеристик аудиторії:
- а) формально-ситуативна;
 - б) соціально-демографічна;
 - в) психологічна;
 - г) емоційна.
23. До суб'єктивних перешкод контакту викладача й аудиторії належать:

- а) знання оратором предмету виступу;
- б) нестійкість уваги слухачів;
- в) уміння визначати характеристики аудиторії;
- г) темперамент слухачів.

24. До об'єктивних перешкод контакту викладача й аудиторії належать:

- а) недостатня підготовленість викладача;
- б) інерція включеності аудиторії;
- в) висока швидкість розумової діяльності аудиторії;
- г) антипатія до чужих думок.

25. Загальні ознаки мовленнєвої культури викладача:

- а) ясність, точність;
- б) простота;
- в) чистота;
- г) правильність – відповідність до загальноприйнятих норм мови;
- д) мета.

26. Найсприятливіший темп виступу перед аудиторією:

- а) 60 слів на хвилину;
- б) 100–120 слів на хвилину;
- в) 200 слів на хвилину;
- г) 80–90 слів на хвилину.

27. Вміння володіти голосом, інтонувати виступ та управляти аудиторією це –

28. Швидкість, з якою лектор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому це:

- а) дикція;
- б) темп мовлення;
- в) інтонація;
- г) ритм мовлення.

29. Жести викладача мають бути:

- а) стриманими;
- б) насиченими;
- в) природними;
- г) відповідати особистості, думці виклада.

30. Якщо в тексті називається вперше будь-який предмет, особа або нове явище, що мають значення для подальшого викладу, то слова, що означають цей предмет, особу або явище, виділяються логічним наголосом. Це правило називається:

- а) правило протиставлення;
- б) правило зіставлення;
- в) правило порівняння;
- г) правило нового поняття

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ

1. Педагогіка як наука, її становлення і розвиток.
2. Предмет і об'єкт дослідження педагогіки.
3. Основні педагогічні категорії.
4. Система педагогічних наук.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
6. Методологічна основа педагогіки.
7. Методика та класифікація науково-педагогічного дослідження.
8. Класифікації методів науково-педагогічних досліджень.
9. Методи теоретичного дослідження.
10. Характеристика методів емпіричного дослідження.
11. Методи педагогічного спостереження.
12. Методи педагогічного експерименту. Статистичні методи.
13. Структура та етапи педагогічного дослідження.
14. Процес виховання, його специфіка та мотиви.
15. Етапи структури процесу виховання.
16. Рушійні сили суперечностей виховання.
17. Мета і завдання виховання, його напрями.
18. Основні закономірності процесу виховання.
19. Основні принципи виховання.
20. Процес виховання, його специфіка та мотиви.
21. Структура процесу виховання, її етапи.
22. Внутрішні та зовнішні суперечності виховання.
23. Загальноприйнята мета і завдання виховання.
24. Система виховних напрямів.
25. Основні закономірності процесу виховання.
26. Характеристика основних принципів виховання.
27. Методика викладання у вищому навчальному закладі, її мета та завдання.
28. Педагогіка вищої школи. Категорії педагогіки вищої школи.

29. Дидактика, її сутність.
30. Категоріальний апарат дидактики.
31. Закони дидактичного процесу.
32. Об'єктивні та суб'єктивні закономірності освітнього процесу.
33. Основні форми організації освітнього процесу.
34. Урок – основна форма організації навчання. Елементи уроку.
35. Взаємозв'язок типу і структури уроку. Форми роботи на уроці.
36. Основні вимоги до уроку.
37. Позаурочні форми навчання. Домашня навчальна робота учнів.
38. Загальні методи навчання, їх класифікація.
39. Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
40. Методи стимулювання і мотивування навчально-пізнавальної діяльності.
41. Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.
42. Форми організації навчання: урок (елементи уроку, взаємозв'язок типу і структури уроку, форми роботи на уроці, дисципліна на уроці).
43. Основні закономірності процесу навчання.
44. Принципи навчання.
45. Засоби навчання.
46. Сутність контролю та його засоби в навчальному процесі.
47. Основні функції та види контролю.
48. Перевірка й оцінювання успішності учнів. їх основні компетенції.
49. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.
50. Суспільна значущість професії вчителя, його функції.
51. Поняття педагогічної діяльності, її структура.
52. Педагогічна майстерність вчителя та ступені її розвитку.
53. Структура педагогічної майстерності вчителя.

54. Самовдосконалення викладача.
55. Самовиховання викладача.
56. Характеристика основних етапів та принципів самовиховання викладача.
57. Прийоми самовиховання.
58. Поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види.
59. Педагогічне спілкування як діалог.
60. Контакт у педагогічному діалозі.
61. Структура педагогічного спілкування.
62. Стил ь педагогічного спілкування.
63. Конфлікт у педагогічній взаємодії.
64. Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування: увага й уява викладача.
65. Способи комунікативного впливу: переконування і навіювання.
66. Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії.
67. Організація взаємодії викладача та аудиторії.
68. Об'єктивні та суб'єктивні перешкоди контакту викладача й аудиторії.
69. Критерії педагогічної діалогічної взаємодії.
70. Техніки педагогічної взаємодії.
71. Педагогічна компетентність викладача.
72. Культура педагогічної діяльності та культура мови викладача.
73. Основні комунікативні ознаки культури мови викладача.
74. Образність мови викладача.
75. Техніка мовлення викладача.

Критерії оцінювання під час підсумкового контролю

У відповідності до визначених критеріїв підсумковий контроль здійснюється за визначеною силабусом (робочою навчальною програмою) системою.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Бали	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового про- екту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	Зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з мож- ливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дис- ципліни	не зараховано з обов’язковим повтор- ним вивченням дисци- пліни

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	3
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	6
НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ. ЛЕКЦІЇ.....	7
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	91
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІД ЧАС ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ	117
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ	117
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	118
ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ ...	132
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ	140

Навчальне видання

Оксана Миколаївна НАЗАРЕНКО

ПЕДАГОГІКА

Навчальний посібник

Підписано до друку 11.02.2022 р.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. _____.
Наклад 100 прим. Зам. № 2202–04.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com